

TANÜGYI MELLÉKLET

A „DEBRECZENI PROTESTÁNS LAP“-HOZ.

Első évfolyam.

2. szám.

1884. Február 5.

Megjelenik minden hó 5-kén másfél iven.

A tulterhelés kérdéséhez.

Régi baj, folyton megújuló panasz. Talán nincs is napjainkban tanügyi kérdés, melyet az érdekelt szülők és társadalom, a tanügyi körök és szakirodalom többszö-
rösen vitattak és szellőztettek, a nélkül mégis, hogy a vitát eldöntötték, a kérdést közös megnyugvásra megoldották volna. E sorok írója e helyen szintén megpendíti a kérdést és tapasztalatai alapján, tüzetesen a gymnasiumot tartva szeme előtt, elmondja róla egyéni nézeteit minden nagyobb követelés nélkül.

A kérdés körül általában két végletes felfogással találkozunk. Az egyik határozottan tagadja és csak képzelt bajnak tekinti a tulterhelést, mely egészséges tanügyi viszonyok között lényegében nem létezhetik, melynek léteznie nem szabad és ha mégis megvan, okai csak a tanügy terén kívül eső alapokból eredhetvén, azokat a hivatottaknak eltávolítaniok nem csak lehet, de sőt főkötelességök. A másik felfogás ellenben nem csak létezőnek, nem csak igen komolynak találja a bajt, mely tanárnál és tanulóknál egyiránt megbénítja a lelkiismeretesebb buzgalmat és jóakaratot is, hanem azt a középiskolai élet és tanítás valamennyi tényezőjében keresvén és hite szerint fel is találván, föltétlen orvoslást sürget és követel.

Felfogásom szerint a tulterhelés baja a valóságban létező és nem képzeleti baj, de mégis csak viszonylagosan veendő. Ezek körül csoportosítom gondolataimat.

Ha tekintetbe vesszük, hogy korunk általában a művelt és főleg a magát közpályára szánt embertől sok oldalú és alapos képzettséget követel; ha nem feledjük, hogy a középiskola, — itt is előkelőleg a gymnasium, — a legmagasabb tudományos és életpályákra előkészítő és alapvető tanintézet: el kell fogadnunk, hogy emez érdekek sérelme nélkül a gymnasium jelenlegi tantárgyai közül egyet sem lehet kizárnunk, annál kevésbé, mert azok az általános képzés tekintetében egymást kiegészítik, sőt szorosan föltételezik. E részben tehát egyik, avagy másik tantárgy kiküszöbölésével tanulóinkra könnyítünk nem lehet; de hisz efféle könnyítést nem is köve-

tel senki. A tulterhelés nem is a gymnasium jelenlegi tantárgyainak számában fekszik, hanem rejlik jó részben a tankönyvek tulságos terjedelmében és tárgyalásuknak szükségtelenül tudóskodó és elvont irányában, rejlik nem csekélyebb mértékben a tanférfiaknak nem ritkán helyen kívüli magas módszerében, egyéb külső körülmények mellett a szülőknél. Lássuk ezeket közelebbről.

Midőn közoktatási kormányunk és közelebb református felekezetünk egyetemes tanügyi bizottsága például a mennyiségtudományok gymnasiumi tananyagából az elemző mértani és gömbháromszögtani előbb fölvetett részt újabban nagy bölcsen mellőzendőknek találták: nemde a tulterhelés gondolata beszél intézkedéseikből? Valóban a minő nagy képző eszköz van az ifjuság gondolkodásának fejlesztésénél és rendszeresítésénél a mennyiségtani tudományokban, az az előny nem kevésbé elérhető a fenmaradt részlet biztos és alapos begyakorlása által, sőt szerintem még inkább, mintha a nagyobb tömeget csak úgy futtában hajtjuk keresztül, hogy a legkedvezőbb esetben is csak a legadományozottabb növendékek birhatnak azokról többé kevésbé tisztább sejtelemmel.

Vagy nézzük például a legalsóbb osztályok földrajzi kézikönyveit. — Lehet-e okszerűen kívánni, avagy reményleni, hogy az oly zsenge koru és még mindig kevésbé fejlett növendékek annak három, ha nem négy tetes kötetével sükeresen megküzdhessenek? Vegyük a világtörténelmet. — Ennek ó-kori, egyébként is, főleg a classicusok tanításánál oly fontos részét, lehető-e buzgó ügyekezett és nem mindennapi tanítói tapintat mellett is kézikönyveinknek általában magasra vont és terjedelmes tárgyalási módja szerint a IV-dik osztályban, még a jobb középszerűekkel is, — pedig növendékeink tetemesebb része e rovatba esik, — kellően megemésztetni, az V-dik osztályban a középkor bonyolult eseményeinek szálait tisztán felfogatni? Nézzük a felsőbb osztályok számára készített Névy-féle magyar nyelvi tankönyveket. Ezek is nem csak többször fölöslegesen terjedelmesek, hanem némely részletekben untatóan szárazak, máshol elvontságuk vagy irányuk idegenszerűsége következtében igen nehezen érthetők s ezért nehezen is tanul-

hatók meg; pedig Névy e fajta tankönyvei társaik között aránylag még leginkább elfogadhatók és épen magam is jó részben használom. Vagy, — nem is szólva a természetrajzi többi tankönyvekről, — ott van az állattanra a Thomé-Paszlavszky-féle 310 lapnyi mű; ki higgye, hogy akkora tankönyvvel, a ráfordítható idő alatt akár a VI-dik osztálybeliek diadalmasan megküzdhessenek? Avagy ott van a VII. és VIII. osztályok természettani kézikönyveül leginkább használt Fehér Ipoly-féle természettan. E vaskos könyv legujabb, pedig már rövidített kiadása majdnem 600 lapot foglal el, noha még hiányzanak belőle a vegytan és kosmographia elemei. Nem kételkedem kérdeni: van-e szükség épen a gymnasiumban a természettudományból ekkora mennyiségre? Nem eszközlik-e az ily tankönyvek a csakugyan szükségtelen túlterhelést? A leikiismeretes tanár ugyanis a saját és növendékei erejét is megfeszítve törekszik keresztül hajtani a tankönyvön, — kihagyásokhoz, — pedig talán nagyon is sokan és kelletén túl való mértékben gyakorolják, — csak a legvégső esetben folyamodik, mert azok nem csak valódi tanári tapintatot követelnek, hanem mint foltozások oly orvosság, mely aligha nem rosszabb a betegségnél.

És itt egy kis kitérést. Midőn a fentebbiekben a természettudományok kézikönyveinek tulságos terjedelméről szóllottam, a félreértés kikerülése végett megjegyzem, hogy egyáltalában nem az ugynevezett realiáknak a gymnasiumban való tanítása ellen akartam szólni, sőt elismerem, hogy korunkban mindenkinek, a ki akár általános műveltségre óhajt szert tenni, akár bármely tudományos pályán kíván tovább haladni, jókora realismetre van annak szüksége; de viszont magamévá teszem Szász Károly kitünő tudósunk és költőnk azon állítását (lásd „Budapesti Szemle“ 1882. 67. sz. 24. lap), hogy azt a kimerítő reálképzést, melyet a gymnasium ma nyújt, soknak tartom s azért fölöslegesnek bizonyos tudományos pályákra való előkészítésül és károsnak azért, mert elvonja az időt, erőt és kedvet attól, a mi több kellene, a klassikai tanulástól. Ezt a kimerítő reálképzést tehát a reáliskolába, illetőleg a szakiskolákba vélem utasítandónak. „Non omnia possumus omnes,“ nemcsak az egyesekre, hanem a tanintézetekre is áll.

De visszatérek félbehagyott tárgyamra. Sehol az egész gymnasiumban nem találok a túlterhelést oly szembeszökőnek, mint a VIII-adik osztályban. Ez az érettségi vizsgálat éve, és mégis itt az állami tanterv szerint három teljesen új, magokban és a mi viszonyaink között kézikönyvekben is nagy terjedelmű, egyiránt elsőrendű tantárgyat kell hét, legjobb esetben nyolcz hónap alatt bevégezni és elismételni. Itt van nevezetesen a lélek- és gondolkodástan, habár ezt az állami tanterv csak fő-

vonásaiban követeli is; itt hazánk és nemzetünk oknyomozó történelme, a nemzetiség és hazafias érzelem szempontjából a legfontosabb tanág, melynél annyira kellene hatnunk tanítványaink lelkiületére is; itt van a nemzeti irodalom és közművelődés története. Igaz, hogy ez utóbinál az állami tanterv Besseney Györgyig csak a főmozzanatokra kíván kiterjeszkedni; de vajon nem férhet-e igen alapos szó ahoz, hogy — egyebet mellőzve, — például a XVI. és XVII. századok irodalmi nagyon élénk harcát, belső érték szerint is igen jelentős műveit csak nagyjában érintsük, főleg mi magyar reformátusok, a kik e két század szellemi munkásaira a felekezeti érdek mellett nem utolsó önérzettel tekinthetünk? De különben is lehető-e hetenkénti 3 órán bár a legodaadóbb buzgósággal csak a Besseney után következő irodalom mozgalmaira, átalakító irányaira, kimagasló alakjaira beható, a tárgy nagy fontosságát föltételező tekintet vetnünk? Aztán az irodalomtörténet kiemelkedőbb alakjainak méltatásánál magyarázatainkat olvasmányokkal is kell világosítanunk, az pedig alig lehet megfelelő és kielégítő megoldás, hogy már azon előző osztályokban, a költészet- és szónoklattan tanításánál kellett és sokat olvastattunk. Kellett valóban és olvastattunk is nem keveset, de az irodalomtörténetnek mégis aligha eleget. Hiszen egyfelől azoknak az osztályoknak is nem hiányzanak untig elég tenni valóik, másfelől abban is van egy kis különbség; olvastatni az irodalomtörténetre és olvastatni a költészet-, vagy szónoklattanra való tekintetből; végül azt se feledjük, hogy csak a szónoklattanra, vagy költészettanra való olvastatás között évek folynak le, már pedig férfiak és gyermekek felejtünk sokat. Egyébiránt az olvastatásnak annyi minden oldalú képző és művelő ereje van, hogy sokat, sőt eleget olvastatnunk aligha lehet. Hát az annyira fontos irályi gyakorlatokra az olvastatás és a széles medrű kézikönyvek mellett mikor és hol jut az elengedhetetlen idő? pedig a tanítás ez ágát alig lehet kellően méltányolnunk.

Lehet tehát túlterheltestről szólni a gymnasiumban már egyelőre is részint a nagyterjedelmű kézikönyvnek, részint a tananyag nem épen czélszerű beosztása folytán. Ez utóbbi állítással kapcsolatban de az előzőkkel is összefüggésben, lehetetlen nem helyeselnünk a református egyetemes tanügyi bizottság azon eljárását, hogy az állami tanbeosztással ellentétben a böleseleti előtant megosztva, a lélektant a VII-ik, a gondolástant a VIII-ik osztályba tette; hogy a magyar nyelvi oktatásnál az V-ik osztályból elhagyva a különben is nagyon száraz, és jóra való tanár kezében a szélesebb értelemben vett retorika által könnyen helyettesíthető, ugynevezett stilistikának II-ik részét a szerkezetant, a szónoklattan tette az V-ik, a költészetant a VI-ik osztályba, mig a nemzeti iroda-

lomtörténetet a VII. és VIII-ik osztálynak tartotta fen. Fogyott valamivel az anyag, de különösen könnyebbült a czélszerűbb beosztás által.

Tanügyi bajainknak, mint már eddig is érintettem, nem utolsó kuffeje a kézikönyvek; kitérek ezekre is. Nem czéлом fölhányi ezuttal azoknak gyöngéit, annál kevésbbé, mert a valóban elég silány között kerülnek használhatók, vannak eléggé jók is, de viszont nem mellőzhetem. hogy minél kevesebb van közöttük, a melyek ellen innen vagy onnan nyomós kifogást nem lehetne tennünk. Igy az egyiknél az irány lélektelenül száraz, darabos, másiknál a tárgyalás elvont, ezért nehézkes; ennél kézzel foghatóan kirí a németes idegenesség, amannál a színvonal magasabb, tndóskodóbb mint megbirná azon növendékek fejlettsége, a kiknek használatára a munka iratott, de csaknem valamennyi kelleténél részletezőbb, terjedelmesebb és ezért szerfölött drága. Kis tanulók egész vastag köteteket czepelenek. Könyvirók és kiadók kölcsönös egyetértésben, jogtalan adófizetőikké tették a tanuló ifjúságot. Igazán maholnap a tanszerek és kézikönyvek drágasága egyik akadályja lesz a mostohább anyagi helyzetü ifjúság tanulhatásának. Közoktatási kormányunk nem utolsó szolgálatot tenne középiskolai tanügyünknek, ha gondját e visszás állapotra is kiterjesztvén, gátat vetne az e téren felburjánzott kapzsiságnak. De kiterjeszthetné figyelmét e kinos jelenségre református egyetemes tanügyi bizottságunk is. Talán közöttünk is kerülnének czélszerű tankönyvek írására eléggé hivatott tanférfiak. Igaz, senki nem köt meg bennünket, hogy a versenytérre kilépjünk, de tény — lehet, saját hibánktól, — hogy a korábban birt tért elvesztettük. Ma már e részbeli helyzetünk nagyon megnehezült. Sokkal szegényebbek vagyunk, sem hogy erőnk volna kézikönyveket saját erszényünkre kiadnunk, vagy ha egyesek netalán tehetnék is, miután Budapest csaknem mindent magához ragadt, ki biztosít, hogy könyveink magunkon nem maradnak? Ugy vélem, ha egyetemes tanügyi bizottságunk komolyan fogná, tiszántuli tanáregyesületünk erősen akarná, lehetne ezen a téren is az áramlat ellen valamit tennünk. Megszivlelni való dolog!

Tapasztalatom szerint, a mit épen napjainkban legkevésbbé várhatnánk, és a mi valami természetellenes is, a tulterheltetésnek nem utolsó oka rejlik magokban a tanároknak és azok módszerében. Tanárképezdénk — úgy tartják, — szaktudósokat képeznek; mi is erre törekszünk gyakorta már a zsenge gyermeknél, vagy fejletlen ifjagnál. Vannak buzgó, tantárgyaikért igazán élő tanférfiak, a kik növendékeik előhaladását szívőkön viselve, örvendenek, ha saját, talán évek hosszú során gyarapított ismeretöket tanítványaik fejébe egy év alatt mind átönthetnék, s e buzgóságukban zsenge növendékeik erejét

azok korán érettségén felül megfeszítik. Az ilyenek eltelve saját tantárgyaikkal, mintha más tantárgy nem is léteznék, nem akarnak egyebet látni, csak sajátjokat nézik. Dicséretes lehet magában véve a buzgóság, de annál kinosabb, ha átlépi a kellő határt, még akkor is, ha a jóakaró törekvéshez nem közönséges átültető tehetség járul, ellenben mennyivel veszélyesebb, ha ennek több kevesebb hiányát kiméletlen szigor, megfélemlítő fenyték igyekszik pótolni. Tartunk ugyan módszertani értekezleteket, próbálgatjuk ezeken ellensúlyozni a bajt, segíthetnek többit kevesebbet a lelkiismeretes igazgatók, de a dolog mégis rendszerint csak az egyes tanárokon fordul meg, azok pedig többnyire járnak a magok útján. Ime, — főleg a legelső osztályokban, — a merev szakrendszer egyik gyöngé oldala. Már az ily bajon csakugyan tetemesen segíthetne a mérsékelt, a rokon tárgyakat öntudatosan csoportosító osztályrendszer. Nem is érintve ez uttal a tanításnak nevelési oldalát, lehetetlen, hogy a buzgó és okszerűen tanító, de egyszersmind nevelő tanár éles szeme észre ne vegye a tulterhelés hibáját, és ha észrevette, nem gondolható, hogy elmulasztaná annak töle függő orvoslását.

De visszatérve tárgyunkhoz, természetesen még élesebbé lesz a baj, ha az igazi átadó, a tudományt megkedveltetni tudó tehetség helyét, — mert az ily eset sem ritka, — merev szigor, talán emberietlen terrorizmus pótolja. — Igy következik be aztán, hogy a különben törekvő gyermeknek, vagy a magában véve szorgalmas, de mérsékelt tehetségü ifjunak ereje elzibbad, értelme megernyed, sőt eltompul, a még kevésbé tehetséges pedig a megbirhatatlan anyaggal szemben föl sem vevő közönybe merül s innen marad azon a határon is, a melyet másként elérhetett volna, ily lesz, hogy értelmi és gondolkodó ereje, a helyett, hegy az évekkal együtt fejlődnek és erősödnék, szemlátomást satnyul és elcsenevészesedik. — E forrásból ered, mint egyikből az a sajnálatos tény, hogy tanítványainknak oly tetemes mennyisége az osztályozás rostáján aljnak esik.

(Vége köv)

A magyarországi ev. ref. egyház egyetemes tanügyi bizottsága által készített érettségi vizsgálati szabályzat indokolása.

Általánosan tudva levő dolog, hogy a gymn. tanulás eredményének megitélése végett a gymn. tanfolyam bevégezése után tartatni szokott vizsgálatok 3 főalakja közül nálunk a középiskolai törvény által is, az a több évtizedes szokáson nyugvó van elfogadva melyszerint az u. n. érettségi vizsgálatokat a teljes középiskolák tanár testületei, illetőleg szabatosabban, az ily iskoláknak a 8-ik osztályban tanító tanárai tartják.

Véleményünk szerint e vizsgálati eljárás az, mely a művelt Európában gyakorlatban levők közül a gymn. tanítás sikere szempontjából talán a legtöbb tekintetben kifogásolható.

Az újabb időben kivált igen sokszor elismételt dolog, hogy az érettségi vizsgálatnak visszakellene hatni az egész gymn. tanítás iránya és módjára. Ez azonban a jelenlegi eljárás mellett, midőn ugyanazon tanár vezeti a vizsgálatot (bár egy főigazgató vagy kormányképviselő elnöklete alatt) a ki a 8-ik osztályban már elégséges képzettségűnek találta saját szakából a növendéket, inkább oda módosul, hogy a tanításnak a tanárok egyénisége, lelkiismeretessége és képzettsége szerint változó iránya s módja válik szabályozóvá az érettségi vizsgálatoknál, úgy hogy nyugodtan elmondhatni, hogy nálunk annyiféle az érettségi vizsgálat, a hány teljes középiskola van.

Tudjuk, hogy sokan azon nézetben vannak, hogy az érettségi vizsgálat végtelen különféleségéből eredhető bajok elhárítására teljesen elegendő a kerületi főigazgató, vagy a felekezeti iskolákban a kormány képviselő jelenléte.

Mi ezen nézetben nem osztozhatunk. Mert ha azt feltételezzük is, hogy a 12 tankerületi főigazgató az egész országban erre legilletékesebb 12 szakférfi lesz; — nemkülönben a felekezeti iskolákba kiküldendő kormány képviselők a legszorgosabb gonddal fognak megválogattatni, hogy mást ne említsünk, alig tudjuk feltenni azt, hogy e férfiak mindannyian, a középiskolai tantárgyak mindegyikében akkora készséggel rendelkezzenek, hogy ne csak a tanulók egyes feleleteinek jó vagy kevésbé jóvoltát, hanem az illető szaktanár által teljesített munka milyenségét is megtudják ítélni s a vizsgálatnak minden tárgyat illetőleg — hogy úgy mondjuk — irányt tudjanak adni.

De meg mivel úgy a tantervekben, mint bárminő utasításokban a gymn. tanítás célja csak az általánosság ködében mozgó kifejezésekkel van és lehet megállapítva; s annak az általános kifejezésnek miként felfogása s miként alkalmazása jó részben az egyéniségtől függ; — még ha azt elismernők is, hogy az érettségi vizsgálatot vezető elnökök minden szakban egy jó középisk. szaktanár képzettségével bírnak, akkor is fent kellene tartanunk azon nézetünket, hogy az érettségi vizsgálatok hazánkban legalább is annyifélék, a hány vizsgáló elnök működik az országban; vagyis más szóval a hazánkban nyert érettségi bizonyítványok értéke teljességgel nem azonos s a jelenleg gyakorlatban levő rendszer mellett nem is lehet soha.

Ez érettségi vizsgálatainknak egyik legnagyobb hibája, mely egyébiránt önként foly azon hibás principiumból, melyen érettségi vizsgálataink nyugosznak; mely szerint t. i. nem az az intézet vizsgálja meg a felveendő tanuló képzettségét, mely a tovább képzésre hivatva van; sem nem valami független, mindkét iskolán kívül és felülálló testület; még csak nem is a két intézet — középiskola és egyetem — megbizottai közösen állapítják meg azt, hogy adott é? a középiskola annyi képzettséget tanítványának, a mennyi elég erős alapul szolgálhat az egyetemi tanulmányok számára: hanem az alsó iskola képesíti növendékét a felsőbbre; az iránt vagyunk akkora bizalommal, hogy (mind a gymn.-ba, mind az egyetemre lépésnél) az alsóbb iskola kezébe tesszük a felsőbb tanítás szabályozásának jogát; a mennyiben t. i. a felsőbb fokú tanításnak, ha sikerre akar jutni, mindig azon

alapon kell elindulnia, a melyet neki növendékei előbbi években s intézetekben szerzett képzettsége nyújt.

Véleményünk szerint pedig már az érettségi vizsgálat fogalmával ellenkezik ez a nagy bizalom. Mert ha gymn. tanítás sikere általában az egész országban a különféle rendszabályok által annyira biztosítva van, hogy ugyanazon férfiakra bizható az egyetemre képesítettség kimondása, kik a növendék tanulmányait a középiskolában vezették illetőleg ellenőrizték (a volt tanárok és a főigazgató) akkor a külön érettségi vizsgálat valóban egészen felesleges. Ha pedig e vizsgálat valóban szükségesnek találhatik, e felfogás csak azon alapeszmére támaszkodhatik véleményünk szerint, hogy nem vagyunk teljesen megnyugodva a felől, miszerint a kerületi főigazgató felügyelete alatt, a gymn. tanárok vezetése mellett 8 éven át megszerzett képzettség, illetőleg ugyanezen egyének által 8 éven át s a 8 év végeztével a felebb haladásra elégségesnek talált képzettség valóban elégséges az egyetemi tanulmányok sikeres végzésére, hanem e végett még egy külön vizsgálatot is szükségesnek tartunk. Hogy e felfogásból önként következik, ha bár nem egyenesen az, miszerint e vizsgálat teljesen idegen egyénekre bizandó, de legalább annyi igen, hogy e vizsgálaton a növendék képzésébe eddig befolyt tényezőkön (tanárok és kerületi főigazgató) kívül másoknak is tevőlegesen részt kell venni: ez azt hisszük, bővebb bizonyításra nem szorul.

Miután azonban a huzamos gyakorlat ellenére érettségi vizsgálatainkat egyszerre teljesen átalakítani nem lehet, sőt azokat az országos középisk. törvény is az évtizedeken át érvényben állott alapelv szerint kívánja jövőre is fentartani, nincs más mód, mint hogy a végtelen különféleségből származó bajokon a mennyire lehet, a törvény által kijelölt alapon megmaradva segítsünk. E tekintetben már egyetemes tanügyi bizottságunk még az 1880. év július havában alkotott érettségi vizsgálati szabályzatában kívánta megtenni az első lépést (s e szabályzat azolta a tiszántuli egyházkerületben életbe is van léptetve) midőn elrendelte, hogy legalább az írásbeli feladatoknak egy-egy superintendentia összes főgymnasiumaira nézve ugyanazoknak kell lenni s a vizsgálatot vezető püspök vagy püspöki helyettes a szóbeli vizsgálatra kitűzött kérdéseket is tartozik bekívánni s a kapott kérdés sorozatból nem az illető volt tanára az ifjunak, hanem a vizsgálati elnök ad fel egyet vagy többet s a tanár a kérdést csak fejtegettetti. E rendelkezés életbe léptetésének a tiszántuli egyházkerületben a legközelebbi multban meg is látszott annyi haszna, hogy az e kerületbeli érettségi vizsgálatok színvonala meglehetősen egyenlővé kezdett válni. Annálfogva ez eljárást tanügyi bizottságunk továbbra is fentartandónak, sőt általában az egész országra kiterjesztendőnek véli, oly formán t. i. mint az a szabályzatban van megállapítva, hogy t. i. egy-egy tankerület minden gymnasiumában az írásbeli vizsgálatra ugyanazon feladat tűzessék ki; — sőt czélszerűnek találná tanügyi bizottságunk azt is, hogy kerületenként egy-egy bizottság a hozzá betérjesztett írásbeli dolgozatokat utólagosan felülvizsgálná, az egyes intézetekéit egymással összehasonlítaná s jelentését nyilvánosságra hozná; a szóbeli vizsgálatkor az elnöknek betérjesztett vizsgálati kérdéseket szintén e bizottság kerületenként birálatosan összehasonlítaná.

A fentebb előadottaknak megfelelőleg, azt sem találhatja helyesnek tanügyi bizottságunk, hogy az érettségi

vizsgálat a kerületi főigazgató, vagy püspök elnöklete alatt a 8-ik osztályban tanító szaktanárok által tartassék. Az elnök mellé, ha már bizottságot nem lehetne is, szükségesnek tartjuk még legalább egy szakferfi kiküldését, mint szintén azt is, hogy a vizsgálatban részt vegyen az intézet egész tanárkara. Ez utóbbira vonatkozólag nem hagyhatjuk újabb felemlítés nélkül, mennyire ellenkezik az érettségi vizsgálat fogalmával az, hogy ugyanaz a tanár birjon döntő szóval a vizsgálaton is, ki a növendéket épen az előtt pár héttel osztályozta, — míg más oldalról az érettségi vizsgálati osztályozásnak egy tanár kezébe tétele rendkívül nagymértékben befoly az érettségi vizsgálatok külömben is lanyha szigorának enyhítésére, igen sokszor mellékes körülmények s tekintetek nyomása alatt működven a tanár; míg ugyancsak az egy tanár által való osztályozás könnyen az elnöki mindenhatóságra vezethet, úgy hogy az érettségi vizsgálat a kerületi főigazgató osztályozásává válik, a mi ismét nem hisszük hogy kívánatos volna.

E bajokon óhajt tanügyi bizottságunk segíteni, midőn megállapítja, hogy az írásbeli dolgozatokat legalább 2 tanár vizsgálja meg, — minden kétes vagy elégtelennek mondott dolgozat a teljes tanári gyűlésen felolvastassék s ott osztályoztassék; — még ezután is fentartassék az elnökségnek azon joga, hogy a hozott határozatot szükség esetében még egyszer revideáltathassa; ekkor már a tanácskozásban az elnök mellé kiküldött másik szakferfi is vegyen részt; a szóbeli vizsgálaton pedig lehetőleg jelen legyen az intézet tanárkara s tényleges befolyást gyakoroljon az osztályozásra.

Azt egyébiránt hogy a vizsgálatban az intézet egész tanárkara részt vegyen, ha a fentebb jelzett szempont nem ajánlaná is, eléggé ajánlja az egy maga, hogy minden tanárnak nemcsak joga, hanem kötelessége biztos tudomást szerezni magának a felől, mennyiben felel meg az az intézet, melynek ő is egyik munkása, a középiskolai tanítás feladatának? e tekintetben pedig — bátran kimondhatjuk — az érettségi vizsgálatban való tényleges részvétel többet ér, mint bárminő szép jegyzőkönyvvel dicsekedhető módszeres tanácskozás; sőt az ily tanácskozásoknak csakis azon esetben lehet gyakorlati jelentőségök, ha minden egyes tanárnak mód nyújtatik arra, — az érettségi vizsgálatokban való tényleges részvétel által — hogy az intézet valódi állását, a tanítás előnyeit és fogyatkozásait az egyes szakokban megismerje.

Igaz, hogy látszólag a közoktatási tanács által alkotott érettségi vizsgálati szabályzat is enged befolyást az érettségi vizsgálatba az egész tanárkarnak. De ez engedés még látszatnak is gyenge. Mert ha a nem 8-ik osztályban tanító tanárnak sem az írásbeli dolgozat megbírálásába, sem a szóbeli osztályzatnak — melyet az illető szaktanár diktál be a jegyzőkönyvbe — megállapításába tulajdonkép semmi szava, miért üljön ott egy pár olyan conferentián, melyen szintén nincs szavazata?

E tekintetben kénytelenek vagyunk azon véleményünknek adni kifejezést, hogy ha az országos közoktatási tanács által készített érettségi vizsgálati javaslatnak ide vonatkozó pontjai elfogadtatnának, csak megörökítettének s szentesítettének érettségi vizsgálataink eddigi gyarlóságai s fogyatkozásai. Mert mint már érintünk is, az az intézkedés, mely bár látszólag a vizsgáló bizottságra, tényleg azonban a 8-ik osztályban tanító, s növendékének már a 8-ik osztály-

ban elegendégest adott szaktanárra bizza mind az írásbeli, mind a szóbeli vizsgálaton az osztályozást, teljességgel nem látszik alkalmasnak sem a vizsgálat szigorának emelésére, sem a vizsgálati mérték egyformásítására. — Pedig ismételve hangsúlyozzuk hogy a tanárkarnak, bár némi látszólagos befolyás van engedve, az osztályozásnál, ha a javaslat elfogadtatik, egyedül a 8-ik osztályban működő szaktanár, vagy a mi ép úgy nem kívánatos, egyedül a főigazgató lesz a döntő. Mert hiszen bajos elképzelni is, hogy a nagyobb és népesebb gymnásiumokban miképen lesz képes a tanulók által készített s egyedül a szaktanár által megvizsgált 2—300 írásbeli dolgozatot (p. o. Debreczenben 350—400-at) a vizsgáló bizottság plenuma felül vizsgálni? Azt is nehéz felfogni, hogy ha a szóbeli vizsgálaton kizárólag a szaktanár diktálja jegyzőkönyvbe az osztályzatot, hogy határozhat esetleg az ő ellenére, alaposan s érdemlegesen a vizsgáló bizottság, melyben az intézet más ugyanazon szakbeli tanára vagy tanárai — kik egyébiránt az illető növendék feleleteit nem is hallották, jelen sincsenek vagy legalább szavazatok nincs?

Érettségi vizsgálataink másik nagy baját és főfogyatkozását e vizsgálatok nagyon is enyhe voltában látja tanügyi bizottságunk.

A mi azonban ezen enyhéséget illeti, mely teljességgel nem azt látszik vizsgálni melyik növendék valóban érett a felsőbb tudományok hallgatására, hanem úgy látszik a végett hoz mozgásba minden eszközt, hogy a kit csak bármi uton lehet, a vizsgálaton át segítsen, megvalljuk — véleményünk szerint, ez a jelenben fenálló viszonyok közt úgy szólva nem is lehet máskép.

Összes magyarországi közép iskoláinkban aránylag igen kevés tanuló végzi az egész gymnasiumi tanfolyamot egy és ugyanazon intézetben. Ez már magában is baj; de nem volna oly nagy, ha az egyes tanárkaroknak módjokban, sőt kötelességök volna minden ujonnan felvett tanulót vizsgálat alá vetni s csak a sikeres vizsgálat után venni fel saját intézetükbe s így mintegy nyíltan kimondani azt, hogy az illető tanuló az ő felfogások s itéletük szerint is ott áll, a hol azon osztályu végzett növendéknek, képzettség tekintetében valóban állani kell; vagy volna valami más oly intézményünk (p. o. 2—3 évi tanulmány bevégezése után felsőbb, legalább egyes tankerületenként lehetőleg egyforma mértékű és szigorúságu felebbviteli — promotionális vizsgálat) mely a különböző iskolák tanítási modora és értéke tekintetében olyan amilyen egyformaságot biztosít. De ma nincs egyik sem, sőt a középiskolai törvény határozottan kimondja, hogy a más intézetből jött tanulók bizonyítványaik alapján veendőek fel. Igaz, hogy a törvényben van ily hozzáadás, hogy csak azon esetben, ha a bizonyítvány ny al igazolják „hogy a közvetlenül előzőtt osztályban kielégítő sikerrel tanulták legalább is azon tárgyakat, melyek rendes tantárgyak abban az intézetben hova felvétetni óhajtának.“ De e záradék kevés értéküése azonnal kitünik, ha felgondoljuk, hogy a bizonyítványban csak a tantárgy cz i m e van ott, de az, hogy az egyes tárgyakból minő ismeretkörben szerzett s minő jártasságot a tanuló? arról a bizonyítvány csak az elhagyott iskola tanárainak véleményét tünteti fel.

Nincs tehát módjában egy intézet tanárkarának sem meggyőződést szerezni a gymn. tanfolyam közben arról,

hogy újonnan jött növendékei ugyanazon ismerettel s értelmi fejlettséggel bírnak, mint az övéi. A miből aztán az következik, hogy a sok iskolából összejött tanuló kiismerésére, s képzettségének bizonyos mértékig való s a tovább haladás szempontjából multhatatlanul szükséges egyformásítására az iskolai év egy bizonyos része elvész, s a tanárnak az egyes osztályokban nem lehet annyit s úgy tanítani, mintha kizárólag saját tanítványaival, vagy legalább egy azon intézet növendékeivel vagy bár más, de minden tekintetben összehangzó iskola tanítványaival kellene foglalkoznia. — Sőt mivel a tanár idegen intézetekből jött növendékeiért felelősséget nem vállalhat, sőt erre méltányosan nem is vonható, hogy a tulságos sok „elég telen“ osztályzat adásától — illetőleg a szülők kárhóztató itéletétől szabaduljon s mégis valami eredményt láttassék elérni, lejjebb szállítja igényeit és követeléseit a tanulókkal szemben s nem tartja meg az évi zárvizsgálatokat sem a kívánatos szigorúsággal.

Ha már most tekintetbe vesszük azt, hogy az érettségi vizsgálatnak nemcsak az egyes tanulók képzettsége, hanem egyuttal a különböző intézetek tanítási modora és sikere felett is felügyelő vizsgálatnak kellene lenni, legalább bizonyos fokig; ha tekintetbe vesszük továbbá azt, hogy az érettségi vizsgálat lehető sikere az egyes osztályokban gyakorolt mérlegelés milyenségétől függ nagy mértékben sőt csaknem kizárólag; ha nem felejtjük el azt sem, hogy az érettségi vizsgálatok megtartását az új törvény is az egyes gymnasiumok tanárkaraira bizza; ha végre meggondoljuk azt is, hogy van oly intézet, melynek 8-ik osztálybeli növendékeinek 45—50%-a a két felső osztályban került az illető gymnasiumba s az egész tömegnek alig 15%-a végezte azon intézetben az egész gymnasiumot s nem felejtjük el az előbb a tanári felelősségről mondottakat sem: könnyen elhihetjük, hogy, daczára a felügyelő bizottsági tagok jelenlétének, az érettségi vizsgálatok sem azon szigorral nem tartathatnak meg, sem azért, hogy e vizsgálat miként tartása a felsőbb osztályok tanítására is irányzólag befolyt-e vagy nem? egy intézet tanárkara sem tehető oly mértékben felelőssé, mintha kizárólag saját intézete növendékeit bocsátaná egy felsőbb hatóság bírálata alá.

Ha tehát érettségi vizsgálatainkat a jelenleginél értékesebbekké akarjuk tenni, szinte legelső teendőnek látszik a felvételi vizsgálatok behozatala, vagy legalább engedélyezése.

E tekintetben úgy véljük, hogy bár a középiskolai törvény ide vonatkozó cikkei miatt a felvételi vizsgálatot egyik ugyanazon nemű intézetből a másikba átlépésnél rendszerezíteni nem lehet is, sem a nagymélt. miniszterium, sem a felekezeti főhatóságok nem lépnék át a törvény korlátait, ha elrendelnék, illetőleg érvényben hagynák a rendtartásnak ide vonatkozó azon szakaszát, melyszerint a felvéteteskör a bizonyítvány mellett az évi értesítő is felmutatandó, a melyben t. i. az intézetben végzett tananyag mennyisége is részletesen fel van tüntetve; s ha a kettőnek (bizonyítvány és értesítőnek) a felvevő intézet tantervével összevetéséből az látható, hogy a felvétetni kívánó növendék bármi tantárgyból, különösebben pedig a nyelvekből és matematikából nem végzett annyit, vagy a mit tanult nem úgy tanulta mint a felvevő intézet tanítványai, ez esetben felvételi vizsgálat tartásának van helye. Ugy hisszük, már ez által is

sokat lehetne hatni a tanításnak a lényegesekben egyformásítására s ennél fogva az elért eredmény nagyobbá, — az egyes osztály — vizsgálatoknak s ezek alapján az érettségi vizsgának szigorubbá, értékesebbé tételére.

A harmadik baja érettségi vizsgálatainknak, a szóbeli vizsgálat tárgyainak nagy száma. Ez a baj párosulva azzal a másikkal, hogy a szóbeli vizsgálaton nem annyira a növendék értelmi fejlettségére vonatkozó, mint inkább annak kipuhatólására czélzani látszó kérdések adatnak fel, hogy az illető növendék bizonyos, inkább könyv nélküli betanulást kívánó tárgyakat eléggé betanult-e?, azon sajnós következményt idézi elő, hogy maguk a növendékek is, a szóbeli érettségi vizsgálatot, illetőleg azon a kellő, folyékonyással felelést tekintik legfőbbnek; s míg a jobbak és lelkiismeretesebbek temérdek időt és munkát veszítenek el a könyv nélküli való betanulást kívánó tárgyak czikkenkénti elsajátítására, a vizsgálatnál a növendék kellő értelmi fejlettségének kitudására igen kevés idő fordítható. — Így aztán megtörténik, hogy igen sokkal nagyobb fejlettségű és képzettségű tanuló csak nagy fáradsággal bír által menni az érettségi vizsgálaton akkor, midőn sokkal gyengébb tanuló társát a véletlen szerencse könyvedén át segíti. De másfelől ugyanezen eljárásnak azon nagy hátránya is van, hogy nagyon ferde irányt adhat az összes felső gymnasiumi képzésnek; — mert mind a tanár, mind a tanuló tudván, hogy a vizsgálat egyes czikkeik elmondására fog kiterjedni, mind a ketten azok betanítását s betanulását tartják fontosabbnak, mint az általános értelmi képzést.

Hogy e bajokon, a mennyire a meghozott középiskolai törvény keretében segíteni lehet, segítsünk, azon nézetben vagyunk mi is, mit a minister Ő nagyméltósága conventi elnök ur ő excellentiájához intézett leiratában kiemel, hogy kiváltképen a szóbeli érettségi vizsgálat csakis azon tantárgyakra terjesztendő ki, melyek épen az érettség megítélésére alkalmasok, mondhatnánk szükségesek; mint ez már tanügyi bizottságunk 1880-ban készített érettségi vizsgálati szabályzata tárgyalása közben is erősen hangsúlyoztatott, de mely elv akkor — az állami intézetekben fennálló gyakorlattal szemben megvalósíthatónak nem mutatkozott. De épen ez arra is ösztönül szolgál bizottságunknak, hogy az érettségi írásbeli és szóbeli vizsgálatot legalább is egyenlően méltandóknak vélje: annál fogva azon óhajításának adjon kifejezést, hogy az írásbeli dolgozatok bírálásánál s osztályozásánál (mint ez már fentebb is érintve volt) a lehető legszigorubb eljárás kívántassék meg. — Nem foglalná ez magában azt, hogy az írásbeli vizsgálaton bármely egy tantárgyból elégtelennek talált dolgozat miatt, ha ugyan a dolgozat csak egy tantárgyból elégtelen, — a tanuló szóbeli vizsgálatra ne bocsáttassék, mert e szigorúságot, — s itten felelünk a nagyméltóságu minister ur leiratának egyik fontos pontjára, — csak azon esetben vélné bizottságunk teljes méltányossággal alkalmazhatónak, ha az illető tanuló magyar fogalmazási dolgozata lenne olyan, melyből a felsőbb tudományok hallgatására való képtelenségéről biztosan meglehet győződni. — Ha bármely más egy írásbeli dolgozat találtatnék nem elégségesnek, de a magyar dolgozat s e mellett a többi is elegendőnek bizonyulna, bizottságunk az illető tanulót szóbeli vizsgálatra bocsátandónak véli.

A fentebb előadottaknak megfelelőleg bizottságunk még az 1880. évi Julius hóban készített, már többször emli-

litett s több helyen jelenleg is még érvényben s alkalmazásban levő érettségi vizsgálati szabályzat által a szóbelire kijelölt 7, illetőleg 8 tantárgy közül is hármat kihagyandónak vél t. i. a vallástant, világtörténetet és természettant. És pedig:

A vallástant, nem említve a többféle vallásu tanulók vizsgálásánál és osztályozásánál felmerülhető nehézségeket és visszasságokat azon okon, mert ennek tanításának sokkal inkább a lélek és kedély nemesítése mint az értelem fejlesztése levén a célja, e tárgyat azon a vizsgálaton, mely csaknem teljesen kizárólag az értelmi fejlettség kiismerését vallja feladatául, nem találja bizottságunk helyén levőnek, míg elhagyása által a tanuló az eltanultak újra beemlézésétől kiméltetné meg. E tárgyra vonatkozólag bizottságunk azon véleményben van, hogy azt az egész gymn. tanfolyamon át kell nagymértékben méltatni s inkább tanítása módjára, mint a belőle elsajátított ismeretek mértékére nézve a legszigorubbán ellenőrizni.

Az egyetemes történetet a művelt külföld által nyújtott számos példa nyomán kihagyandónak véljük nemcsak annál fogva, mert évek hosszú során át szerzett tapasztalataink szerint, ez az a tárgy mely a jó tanulóknak az egész érettségi vizsgálatot legjobban megnehezíti, míg a hanyagabbak a legkönnyebben siklanak át rajta: hanem e mellett azért is, mert a történelmi képzettségnek azon foka, melyre a gymn. tanítás felsegíthet, ugy szólva minden tárgyak közt a legkönnyebben szereshető meg.

Nehézzé teszi a történelemből szóbeli vizsgálatra előállást azon körülmény hogy ha csak a vizsgálat annyira felületes nem akar lenni, a minőnek nem egy intézetben tapasztalható, hogy p. o. a növendék Mátyás vagy N.-Lajosról szóló 2 percnyi olyan a milyen előadás által győzi meg censorait az ő történelemben való jártassága felől, bizonyos fokig kénytelen a részletek pontos ismeretét (p. o. datumokat, nem épen első rangu szereplők neveit, viselt dolgait stb.) is megkövetelni (ami nélkül pedig nem állitható hogy valakinek a felsőbb tudományok hallgatására kellő értelmi fejlettsége ne volna) s e követelés a lelkiismeretesebb tanulókat könnyen 4 kötetnyi szöveg cikkenkénti betanulására kényszeríti, ami mellett mégis megeshetik az, hogy a történet terén semminemű áttekintő képességgel nem bír. Ha a történet tanítás a gymnasiumban kellő irányban vezetetik, t. i. inkább az általánosan jellemző kiemelésére, inkább egyes korszakoknak s korszakot alkotó események s egyének alapos megismerésére, mint apró részletek betanítására fordítatik gond, ily irányu tanítás mellett a növendékek a kellő történelmi tájékozottsága ugy is meglesz, ha az egyetemes történet 3 kötetnyi nagy tömegével az érettségi vizsgálaton nem szerepel. Különbben is, az ókori görög és római történet főbb pontjainak ismeretét a class. irodalmakkal; az ujkor legfőbb eseményei körüli tájékozottságot a hazai történettel kapcsolatosan ugy is meglehet tudni; már pedig a hazai történetet a vizsgálat tárgyai közt mi is megtartandónak véljük, főképen azon okból, hogy a különféle felekezeti s nemzetiségi iskolák szellemét az érettségi vizsgálaton is ellenőrizni lehessen.

A természettannak, mint külön tárgynak kihagyását a szóbeli vizsgálat tárgyai közül, csaknem ugy indokolhatnók mint a történetét, ha azt nem vennénk is figyelembe, hogy e tárgy főbb s a gymn. tanításban mindenesetre

lényegesebb szerepet játszó részei igen könnyen hozhatók kapcsolatba a matematikával. Annál fogva mi a természetantból csak a matematikával kapcsolatosan s csak a legfőbb részekre terjeszkedve ki, véljük megtartandónak a vizsgálatot.

Ezek azok, miket javaslatunk indoklásául általában megjegyezni, szükségesnek tartottunk. De nem zárhatjuk be e tárgyra vonatkozó észrevételeinket addig, míg egy tekintetet nem vetünk a közoktatási tanács által készített érettségi vizsgálati szabályzatra, megpróbálva azzal szemben is indokolni a mi javaslatunknak azétől eltérő rendelkezéseit.

Ránk a közoktatási tanács szabályzata általában azon benyomást teszi, mintha annak készítői megletek volna teljesen győződve arról, hogy a jelenleg érvényben álló vizsgálati rendszer elvileg, alapjában jó, — s csakis a vizsgálati tárgyak számának némileg lejjebb szállítása s a vizsgálat külső formáságainak szigorubbá — néha csak bonyolodottabbá tétele szükséges ahhoz, hogy minden tekintetben kellő eredményre vezessen.

A mi a szabályzati javaslat részleteit illeti, már fentebb megkísértettük okadatolni, miért vélnők mi a főigazgató s a 8-ik osztályban tanító szaktanárokból álló vizsgáló bizottság helyett czélszerűbbnek, a főigazgató s mellette még legalább egy szakférfiu s az egész tanárkarból alakítani meg a vizsgáló bizottságot?

A 4. §. rendelkezését nem tarthatjuk czélszerűnek. mind a 8 osztályról beszerezni a bizonyítványt a mellett hogy költséges, teljesen szükségtelen. Fell kell tenni, hogy az egyes osztályokba felebbvitel szabályszerűen történt, — a 8-ikról az osztályzat épen majdnem közvetlenül ugyanakkor ugyanazon tanárkar által állapittatik meg, mely az érettségi vizsgálatot tartja. E szerint a bizonyítványok bekívánásának semmi lényeges célja.

Azt sem tudjuk miért kell már April 15-én jelentkezni? Az év második időszaka rendesen ekkor tájban ért véget, — a 3-ik időszak a rendtartás szerint épen a teljes évi tananyag elisméltésére fordítandó s az erről kapott osztályzat egész évre szól. Nincs tehát kizárva annak lehetősége, hogy a gyengébb tanuló is a 3-ik időszakban mulasztásait kipótolja. — Miért kell tehát már April 15—16-án egy oly conferentia, mely a vizsgálatról visszalépést tanácsolja, de attól senkit el nem tilthat? Völtaképen nem tudhatni, annyival inkább, mert a 2-ik időszakra az osztályozást a tanárkar ép ez időben teljesítvén s értesítőjét mindenkinek kiosztván, minden gyenge tanuló tudja, hol van pótolni valója, — s tudja, hogy ha a pótlás a 3-ik időszakban nem sikerül, ő érettségire nem bocsátható.

E tekintetben czélszerűbbnek tartjuk a mi javaslatunk intézkedését.

A 7. §. ellenében fentebb szintén megkísérlettük bizonyítani, hogy az írásbeli vizsgálatra sokkal czélszerűbbnek látszik az egész kerületben minden iskola növendékeinek ugyanazon kérdéseket tüzni ki, — már csak azért is, mert külbömbben a külbömböző iskolák növendékeinek összehasonlítására — ugy szólva — nincsen semmi biztos alap. Próbáltuk kiemelni annak czélszerűségét is, hogy az így készült írásbeli dolgozatok, utólagosan, kerületenként bíraltassanak felül, hasonlítottassanak össze egymással a külbömböző intézetekből kapott egy fajta dolgozatok s ez eljárás eredménye

a főhatóságoknak felterjesztetvén, egyuttal hozassék nyilvánosságra. Ez eljárástól nemcsak azt lehetne várni, hogy az egyes intézetek az írásbeli dolgozatok bírálásánál a lehetőleg szigorúan s lelkiismeretesen járnak el; hanem várni lehetne azt is, hogy az egyes intézetek szakértő testületek által figyelmeztetve levén arra, hogy mely tárgyban állanak hátrább más kiválóbb intézeteknél, felismerve magok is a fogyatkozást, önként fognak segíteni azon vagy a tanítás methodusának változtatása által, vagy valami más, rendelkezésükre álló módon.

Ily nyilvános ellenőrzés által megteremtetnék az iskolák közti egészséges verseny lehetősége, — egyuttal megszüntethető lenne azon félszegség, hogy a tanulók azon iskolákat keresik fel nagyobb számban, kivált a felsősztályokban, a melyekben az érettségi vizsgálat letételét legkevesebb tanulás mellett legkönnyebben reménylik. — Mert minden iskola tanárkara a nyilvánosság ítélő széke előtt vonatván felelősségre a tanítás eredményéért, nagy valószínűséggel nem a tulságos kegyelem osztogatásban, hanem tanítványai képzettsége színvonalának lehető magasra emelésében gyakorolná magát.

Segítve lenne ez által némileg tanügyünk azon igen nagy baján, mely abból keletkezik, hogy az egyes iskolák valódi állásának összehasonlítása, azok munkája értékének viszonylagosan felbecslése nálunk még a magas kormányoknak sincs módjában s ép ennél fogva iskoláink közt egészséges verseny nem is képzelhető.

A 10. §-nál csak mellékesen jegyezzük meg, hogy ha a feladat egy teremben az összes vizsgázók előtt felolvastatván, azok külön csoportokban vonulnak a felügyelő tanár vezetése alatt más termekbe, a vizsgálati szigor kijátszása sokkal könnyebb, mintha minden vizsgázó csoport a felügyelő tanárral együtt saját termében ülvén — honnan többé kimenni egy tanulónak sem szabad — az igazgató sorba jár a termekben, s mindenikben ő olvassa fel a feladatot.

Az 15. §. szemben elégnek tartjuk utalni indokolásunk ide vonatkozó azon részére, mely az írásbeli dolgozatok egy egyén által megbíráltatásának elégtelen voltáról szól. Az egész cikk helyett szabályzati javaslatunk e tárgyal foglalkozó 11. és 12. §-át bátorokodunk ajánlani elfogadás végett.

A 17. és 18. §-okat illetőleg, hogy t. i. írásbeli dolgozatai gyengesége miatt ki ne bocsáttassék szóbeli vizsgálatra, nézetünket volt szerencsénk fentebb kifejteni. Azon rendelkezést pedig, mely szerint a 19. §. különbséget akar tenni az ismétlő és nem ismétlő tanulók írásbeli dolgozataival való eljárás között, sem czélszerűnek, sem igazságosnak nem találjuk.

Ami a szóbeli vizsgálatoknál követendő eljárást illeti, arra vonatkozólag is volt szerencsénk véleményünket fentebb részletesen kifejteni. E tekintetben ismételnünk kell, hogy a szabályzati javaslatunkban ajánlott módot a közoktatási tanács által tervezettnél egyöntetűsége vezetőbbnek, szigorubbak s ép azért czélszerűbbnek is tartjuk.

A szabályzat azon tulságos részletességig menő utasításait, melyek tisztán a formaiság kedvéért az egyes intézetek, vagy felekezeti főhatóságok szabad intézkedését egészen kizárják, a vizsgálat czéljának elérhetése tekintetéből egészen lényegteleneknek, annál fogva feleslegeseknek tartjuk. Sokkal nagyobb örömmel láttuk volna, ha a közoktatási tanács érettségi vizsgálataink bajainak lehetőleg

gyökeréig hatva, oly javaslatot próbált volna megállapítani, mely talán a jelenlegi módszer megváltoztatásával, reményt nyújtott volna arra, hogy érettségi vizsgálataink az egész hazában komoly értékű vizsgálatokká válnak; s ennek közvetett hatásánál fogva meg fog javulni középisk. oktatás ügyünk s végre bizonyos stabilitást remélhetünk a külső eljárásban az örök sikertelen kísérletezés helyett s szorgalmunkat és igyekezetünket a belső fejlesztésre fordíthatjuk.

Azon lényeges pontokra vonatkozólag, melyek az érettségi vizsgálat minőségét valósággal meghatározzák, igenis feltétlenül hívei vagyunk annak, hogy az érettségi vizsgálat az egész országban egyforma, ugyanazon értékű legyen.

De e lényeges pontokon kívül óhajtanánk szabad kezet engedni az egyes főhatóságoknak, annyit kívánva meg, hogy az állam kormány — megállapítva azon főbb pontokat, melyeknek minden érettségi vizsgálati szabályzatban ben kell foglaltatniok, ezeket küldené meg p. o. az egyes felekezeti főhatóságoknak, hogy azok, e pontok tekintetbe vételével saját intézeteikre szabályzatokat dolgozzanak, s e dolgozatokat felülvizsgálás, illetőleg megerősítés végett az állam kormányhoz terjesszék fel. Mert igaz ugyan, hogy a törvény az érettségi vizsgálati szabályzat megállapításával a ministert bizza meg, de azt nem mondja ki, hogy az egész országra minden legkisebb formai részletig egyforma szabályzatnak kell érvényben lenni. Annál fogva, ha az államkormány a lényeges dolgokban egyformaságot kíván, a részleteknél, az alkalmazásnál megengedve egy kis — talán a helyi körülmények által igen is indokolt eltérést — az egyes főhatóságok által készített szabályzatok megerősítését magának tartja fen, már csak annak megvizsgálása végett is, hogy nem hiúsították-e meg az ő intentionit mellékesnek látszó utakon: az érettségi vizsgálati szabályzatot csakugyan ő állapítja meg, s elég van tőve a törvény rendeletének; míg más oldalról ha nem az egyes iskoláknak is, de legalább egyes tankerületeknek vagy felekezeti főhatóságoknak maradna némi önrendelkezési jogok, autonomiájok; melyet teljesen megsemmisíteni, véleményünk szerint, mindig nagy felelősséggel s még több bajjal, gyakran veszedelemmel jár.

Ugy hisszük, hogy míg ily forma eljárás lehetővé tenné a több oldalú tapasztalatok alapján nyugvó egészséges fejlődést, utját vágná a lehető visszaesés és visszaélésnek s teljesen biztosítaná a felesleges megszorítások mellözése mellett is — mind a tanítás érdekeit, mind az államkormány legfőbb felügyeleti s ellenőrzési jogát.

Debreczen 1883. Deczember 13.

Mutatvány a Heltai meséihez készített szótárból.

(Vége.)

E, É.

Az e három alakban fordul elő: e, è, és mint már egészen i-vé változott ë: gyermekdid. Az é-nek két jege van, egyik az általánosan használt é, másik az alól kis görbe vonással jelelt e.

Az e mutató névmás épen úgy è jellel van írva, mint az a névelő: „hogy ha valaki è fabulákat“ stb. (Ajánlás),

— è mód“ u. o. stb. E tompa ékezet mindkét helyen arra való lehetett, hogy az illető hangzónak kiemelve, de nem nyujtva ejtésére figyelmeztesse az olvasót.

A közép *e* *ö* hanggal van jeelve (mert az igék ragjában levő, tompa ékezettel jevelt è, mint ebben: elnyiröttè IV. aligha vehető ennek); de nem mindig következetesen s nem helyesen. „Vötte“ Aj, czeleköszünc, meneködgünc vöttem, u. o., szöméuel IV. s több szóban helyesen, a mai kiejtésnek is megfelelően van. De ezekben: ültötni=ültetni, főköppen (hihetően sajtó-hiba e h. főkép-pen,) mözei stb. nem.

Néha *e* vagy *é* áll az *ö* vagy *ő* helyett: eremest III., à kezezin=a közepén III., ides=idős XIV. főredő=fördő, fürdő, feredő XXIII. — eszuér, keuér stb.

ebagné (ag ebné?) „Egy ebagné miat czac nem el veszszec“ (=veszék) LXXXVII.—„igy iártam à vizsla ebagné miat“ u. o. — „ki tudgya miért busult meg ebagné“ XCIX.

egybe. „Egybe társalkodni“ =összebeszélni. VI., VII., LIII., LXXV., XC. — „egybe férni“=össze férni, meg-egyezni. XVIII. — „egybeveszni“ LI. — „egybe cimborálkodni, LIV.

• *egyenesség*. Jelentése: becsületesség, méltányosság, aequitas, és egyesség is. „Ki ki . . . az ő emberi társaságába meg segítse oltalmazni az egyenességet. . . ; még az egyenesség vagyon valamelly társóság auagy nemzetség közet, addig az ellenség nem igen árthat“. XXXIX — XCII. — (Ellentéte: egyenetlenség).

egyült. „Ne hágy . . . à felső garaditzra: egyült alá essel onnég“. LXII. — „ne légy te maiom természetű, hogy te is mindgyárást köuessed“ (a más tetteit.) „Együld ninczen érteked hozza, hogy tisztességödre végre vihessed.“ LXXVII. — Molnár szótárában *egyöld*=ne forte, forsan; míg *együld*=idem.

eh=éhes. Gyakran fordul elő.

ehel=éhel, éhség miatt. XXII.

el houa. Az *el* ilyen formán áll a székely beszédben az *amoda* előtt is. — „El hova, el houa, ió hugom!“ LXV. — Hők vizslanak ioszaga, El houa megy? vigyen el az ördeg“. XCIX.

el sántúl=megsántúl. XXXIV.

elég=elég, az alig magas hangú alakja, mely né-mely vidéken ma is használatban van. XIV., LXVI.

eleiét venni. „Müuel hogy elejét vehessétec az embe-rek nec, hogy se tört, se hálót ne czinálhassanac“. XVII.

elest: „iöy elest.“ LXXVI. — Jelentése: sietve, gyorsan (eiligst?) — Pesti G. szótárában: reszelny elest=scobinare, reyben.

elő=előre. LXXXIX.

előbeli=előbbeni, előbbi. „Vgyan azzont ielenti è

fabula, melyet az előbeli“ VII. — XXV., XXXVI., LVI. — „előbeli“ LXXXVI.

elől talál=elő talál. XLIII.

ember maróc=ember-kinzók. LX.

eme disznó. „Eme“ szó törzse meg van ma is az emlő, csecsemő szavunkban. — Jelentése tehát mintegy „emtető disznó“. XVII., LXXI.

En-a névmások elé ma is járuló ön: „enkösztéc“ =önmagok közt. XXIII.

entzenbentzet. Törzse: entzenbentz. Párizpapai szótárában „nugae, butubata, unnütz—Geschwätz, Narren—Possen“ jelentése van. Ide illőt inkább az „entzenbentz-áros“ szónál találunk, lévén ez: nugivendus, ein Zucker-Krämer. — Megvan a tájszótárban is *en c e m b e n c e m* alakban, mint székely szó, „sok haszontalan portéka“ jelentéssel. — „Lám minden eseid és szüleid à rosz vizsla halászszás nélkül tudtanac el élni: te kedig immár eszesbé tötted magadat azoknál és immár entzenbentzet kéuántál“. LXX. — Jelentése tehát itt: nyalánkság.

ér ige. „Pokol érne ok adásoddal“. II. A farkas feleli a báránynak, mikor már kifogyott az ellene emelt vádaktól, s mintegy azt akarja kifejezni vele: a pokol győzne olyan vádat találni, melyre helyes feleleted, ment-séged nem volna. („Fel érni vele“ későbbi nyelvben is.)

ereklő=ereklye. Többféle leirással fordul elő.

megerőtlenedet=elerőtlenedett. XIV.

-ért rag: „hogy . . . olonéc az éhsegért.“ XXII.

fellyebb érteni „Senki ne ertsen fellyeb önmaga felől hanem a mint illic“ LXXI. — Jelentése: többet gondolni magáról, többre becsülni magát.

eszébe venni magát. „Meg mondtam . . . hogy eszedbe vennéd magadot“. XIX. — Meggondolni magát, eszére térni.

esztén=öszön. „Es miért lassan ballaghattoc el nem táuozi az eszten oldaltokból.“ XLIV. — „esztene vagyon, aual gyakia az oldalimat.“ LXXVI.

esztrag (eszterág)=gólya. XXVI. — *Isztrag* alakjában is meg van.

éten étzacka=éjten éjtszaka. „Éten étzacka kerenged à diszno ólakat. XXX. — „Éten étzacka mind ott viraszta az ablac allat.“ LXXXVII.

etzers mind=egszersmind, a szónak egészen a származásával és összetételével megegyező jelentésben. Mai nyelvben az *egszerre* felel meg neki. — Elhátározták a nyúlak, hogy „etzers mind meg ölnéc magokat à vízbe.“ XXIII. — „A békák . . . etzers mind a tóba beszeckének.“ XXII. — „hozzád sietnénc egzsers mind.“ LXXI. — „a kossoc . . . egzsers mind meg öckleléc nagy sebességgel à farkast“ u. o. — „Mind tollastol etzers mind benyelhetnek engemet.“ XCVI.

euetség=evesség, geny. XXXII.

ezennel a mai a z o n n a l értelmében. „Mennyel ezokaert igen hammar. Mert ezennel vggatni kezdec.“ XXI. — „halgas és alugy el: Mert ezennel ki vettlec a farkasnac.“ LXXXVII.

eyt. Kárba ejteni magát. IX.

M.

maga kötszó, jelentése: pedig. Például: „à gyermeket ültötte fel reáia: maga à gyermek könnyeb volna.“ Aj. — Rúdon viszik a szamarat, „Maga mint ketten ülhétnének à szamar hátára.“ u. o. — „Maga nem hús vala, hanem à szaiábeli kontz husnac az árnyéka“ V. — „Maga annál iámbornak (=jámborabbnak) kellene az embernek lenni, ha az Isten töb ióckal szereti ötet.“ XXV. — „Maga semmi nemzettem nem tudot semmit è féle tudományhoz.“ XXXIII. — „Maga à szegény róka eremest ött volna benne.“ XLVI. stb.

magagondolatlan. „Bezeg igen magagondolatlan vagy.“ LXXVI. — *Maga gondolatlanul* LXXVIII. LXXVI.

mugabiró. „houa lesz nec naponként... az igen nagy wrac, és az egyeb magabiróc.“ LX.

maga hányó vitez. „Ottan effele kérkedő és maga hányó vitezek meg szégyenül nec.“ XXIX.

marha=állat. XI., XV. — „Miczoda apró rú marha vagy te?“ — „Bezeg ondoc marha vagy“ XXIX. — T á r g y jelentésben is: „way vékony és kesken rosz marha“ mondja a szarvas a saját lábainak, velök szemben szarvait magasztalván. XXXVIII. — V a g y o n, á r u értelemben: „Az áros emberec... leraknác marháiokat“ LVII., LXXIII. — „esztendeig eleg marhad leszen.“ XCIX.

marhás=vagyonos. LXXIII.

marczana. „Marczana féreg“ LVII. — „marczana latorka.“ LXXVIII.

mással. A tanácsot megmásolni=mást gondolni. Aj.

máskáll=mászik. A falevélre „mindgyárast fel mászkállà handgya, és... ki mászkállà kutból.“ LXXXIV. — A hangya „à madarásznac à lábán felmászkállà“ u. o. — A rendes jelentésében is: LXXXVIII.

mászor=másodsor. „Mászor tanit è fabula hála adásra“ LXXXIV.

major. „A maior száraz szalmáual kezde aszt hizlalni“ XXXIV. — „Egy czaládas ió major ember vala“ XCV. — Veránecz szótárában: colonus, ein Bavrsman= maior ember. Ugyanitt m a i o r=praedium, ein liegent gut.

meg sokféle jelentésben jön elő. Ki helyett: „Meg kezdé az aytot nyitogatni“ X. — A madarász „haloiat meg vette“ (=megveté; mint ma is: a tört megvetni) es önni vette a madaraknac“ XCVIII. — M e g i n t helyett: „Jupiter megengede kéuáságoknak“ XVIII. Népnél meg meg. — El jelentésben: „hogy... meg halaszszác halá-

lomat“ XIX. — „hogy meg oluasna à neuét“ LXI. — Be helyett: „meg töric az orrod“ LXII. — „meg vádol“ XXX., XXXVII. — V i s s z a értelemben: „Ha... meg tartom lélekzetemet“ XXXI. — „meg fordul“=vissza kerül. XXXII. — „meg iuta a nemes ember“. XCIX. — F e l helyett: „meg neuelem“ LXXIII. — L e j e l.: „Vagasd meg velek“ a hitvány sovány ökröket. XCIX. — O d a v a g y á t j e l.: meg ada az ifunak“ az öreg szomszéd az ereklyét. LXXIII.

meg nyomorúlt=meg- vagy elnyomorodott, vagy egyszerűen csak a „nyomorúlt“ helyett. „Meg vtálál vgyā engemet, szegēy meg nyomorultat“ XXXIV.

mellyeszteti=kinozni, megölni XXX., XXXVI., XLIX.

menáiát. „Mert effele munkálkodó hivecnek munkáiokat megáldgya az Wr, és ménáiát adgya“ (mannáját?) LXXIII.

mennyeközé=mennyeköző, mennyegző. „Könnyen meg foghatnád“ biztatja a róka a farkast, egy kövér öszvér megfogására ösztönözvén, — „és vgy mint egy mennyeközében lakhatnál aual“ LXI.

meg mergödni=meg- vagy elmérgesedni. „Dagadni kezdé à lába és meg mérgödni.“ XXXII.

merő a népnél ma is használt értelemben. „Annyóra vágác ötet orockal... hogy merő vér lön“ XXVIII.

mértéckel=mértékel, mér. Az ember „nem mértéckli meg az ő ereiét és tehetségét“. LXXIV. — „meg mértékellyed magadat, és eröd avagy tehetséged szerént kezdgyed à te dolgaidat“ LXXVII. — „Mértécköl LXXXVI. — Ezek helyett a XCVI. mesében: „mértékre vessük.“

mester. „Mester és bölcz dolgok“. I. M e s t e r i v a g y m e s t e r s é g e s értelemben.

mestergöt. „A keresztyén ne mestergesse az Isten nec szörzességét“. XXXVIII.

metél=metsz. „Farkamat is lemetélte“ XXII. — „a börekből botskorokat metéltes“. XCIX.

metzec (metszec.) E században valamint előbb s utóbb is, több más társaival együtt használt összevont alak. Jelentése: mit tesztek? Foglalo módú alakja is fordul elő, szintén így összevonva. „De metzec vele?“ kérdi a kakas a gyöngyre vonatkozólag. I. — „Ezzek meg vtálác tanáczoat. Metzesz?“ XVII. — „Megyünc“=mit te gyünk? XXII. — LXXV. — „Megyec?“ LXXXVI.

meuel=nevet. M e g m e u e t k i n e v e t értelemben az ajánlásban, XVIII., LXXXIII., XCVII. mesékben.

menetés=nevetés. XLIII.

mi mellől elmarad a v a l a szócška, hogy kettő által rosz hangzat ne álljon elő. „Egy kackas... keres vala mit ennyi“ I.

Miérthogy=minthogy, mivel. XI., XII., XXV. — „Tetzic hogy bolond vagy, miért hogy nem erted“ XLIII.

— „öc kedig miért hogy nem álnakoc . . . tanáczoctal sem ártanak“. LXXV., LXXV. — A farkas „mindgyarast a vederbe üle es miért hogy sockal nehezebb vala a rokanal, mindgyarast ala kezde szallani fenek fele“ XCII. XCVII.

mind. „Èten étzacka mind ott viraszta az ablac al-
lat“. LXXXVII. — „Eszt haluán, mind ott lesten az ab-
lac alat“ u. o. — „A gyermedid rákot látta az ö atya,
hogy à vízbe mind vissza menne“ LXXXIX.

mind éltig. Alapja a nép beszédében hallható min-
détig vagy minditig szónak. „Mind éltig veszteg
vagyō és hiualkodic“ XLII. — XLIII., LXXVI., LXXXVIII.

minē = minem, hiszen nem, bizonyjal nem. „Ha meg
fognac, minē el vetnec bennūnc mint az ebet . . . hanē à
királyoc és nagy uraknac és nemessek nec asztalára visz-
nec minket“ XXIII. — „Mi nem leszen valami raytunc
az Isten nec híre nélkül“. XXIII. — „Mert noha Isten va-
gyon, azért ugyan ördeg is vagyon. Minem oda holt még
à tóba“. XXIV. — „Ez kedig minem halálos bűn, ió biro
uram“. XXX. — „Mit akarsz? Mi nem iámbor és eszesb
vagy az apádnál?“ LXXXVI. — „Mi nem az emberek nec
gonoszára műuelem azt.“ LXXVIII.

morálni. „Nagy gögességet kezdé nec à nagy mada-
rac morálni“. XVII. — A gólya „alà fel kezde morálni.“
XVIII. — „Egy farkas moráluán à mezōn“ XXVII. —
Egy igen szép és keuer öker morál vala à szép zöld pá-
siton“ XXX. — midōn egynyihány napig eképen czele-
ködnéc és alá fel morálna“ (a vadkan) „eljōue egy nagy
farkas“ LXII. — Ennec elōtte . . . eleget aluttam : annac
utanna moráluán egy keuesic minngyárást felestöckre
mentem“ LXXIII.

el mutat = elútasit. „Ha ide iō a vadász, el mutatom
és meg menekōdel.“ XLVIII.

mūuel hogy a hogy helyett. „A birō kimonda à sen-
tenciat . . . Mūvel hogy à iuh tartoznéc meg fūzetni à
kenyeret“ IV. — „igen könyörge neki, mivel hogy visz-
szaadna neki à fiait“. XI., XVII. — „czac arra ál minden
gondolattyc mūvel hogy kárt tehessenec“ XX. stb.

mūvelni = tenni, cselekedni. „Èn nem restelem min-
dent mūuelni te érōtted“ XIX. — „minden zsibságot mū-
ueltek.“ — „erōszakot mūuelni.“ XXXIX.

Legyen elég mutatóványul ennyi. Nem tettem úgy,
mint az a gazda, ki mutatóba gabonájából a legnagyobb
szemeket adja: nem válogattam azokat a betűket melyek-
ben a legérdekesebb s így legértékesebb szók találhatók.
Van itt mindenféle együtt. De szeretném hinni, hogy e
„vegyes“ mutatóvány is elég lesz arra, hogy anyanyelvünk
történelmével foglalkozók figyelmét Heltai meséi felé for-
ditsa s véghez vitesse velök azt, mit mi iskolai dologgal

elégé ellátott vidéki tanárok nem tehetünk, hogy foly-
tassák a Toldy által már megkezdett kiadását a XVI.
XVII. század próza-íróinak s második kötetnek adják ki
a Heltai meséit. Meg vagyok róla győződve, hogy a kö-
zönségnek is kedves dolgot cselekednének vele.)*

Imre Lajos.

Adalékok iskolaügyünk történetéhez.

A legközelebbi nagy szünidő egy részét arra hasz-
náltam fel, hogy a debreczeni reform. egyház legrégebb
jegyzőkönyveinek közérdekű pontjaiból regesztákat ké-
szíték.

A consistorium jegyzőkönyvei 1739. mártius 13-tól
kezdve vannak meg az egyház levéltárában; az előbbi idők-
ről a városi hatóság jegyzőkönyveiben találhatjuk meg
az egyházi s iskolaügyi pontokat is.

Jelen alkalommal az 1739-től 1753-ig terjedő 15 évről
közlöm az iskolai ügyekre vonatkozó s ezekkel közelebbi
vagy távolabbi összeköttetésben levő pontok rövid kivona-
tait vagy ahol jónak láttam, teljes szövegét.

* * *

(1739. ápril 24.) A R á m u s logikájának exemplárai el-
fogytak, Breitinger valamelyik műve nyomassék újra,
de előbb megkérdezendők a patakiak is. I. (kötet) 1
(lap.)

(1744. nov. 6.) A buza és bor bevételét intéző kollegiumi
p r a e b i t o r n e, mint eddig volt, két hónaponként változó,
hanem egész éves legyen, dupla sallariummal = 24 frt, mint
a mendikánsok curatora. I. 7. a.

(1744. nov. 6.) A biharmegyei szőlős helységek
birái és tanácsa felkéretnek, hogy a szathmári és né-
m e t i i ifjakat b o r k o l d u l á s r a n e b o c s á s s á k. I. 7. a.

(1745. mártius 5.) Szilágyi Márton professor
kérdést tett fel a kollégiumban most ujolag elkezdődött
p r e d i k á l á s b e l i e x e r c i t i u m n a k c e n s u r á j a f e l ő l. Ha-
tározatott: p u b l i c e legyen, az actor censurája cum chari-
tate. Először a deákok, azután a professor és a jelenlevő
auditorok adják krisiseket. I. 11. Érdekes adat a szóoklati
nyilvános gyakorlatokhoz.

(1745. április 14.) Hatvani István, az oratorok
p r a e c e p t o r a, némely rejiciálnak rendkívüli tanításáért ju-
talmat kér és nyer. I. 12.

(1745. július 9.) Az Eszenyi alapítványból (meg
van-e még?) négy „e x s p e c t a n s“ fog évenként 12 forintjá-
val „tápláltatni.“ I. 13.

A kollegiumban tanuló árva gyermekeket az alum-
n u s o k szorgalmasan tanítsák, különben elesnek a benefi-
ciumtól. I. 14.

(1745. július 16.) A templomi biblia olvasás és
é n e k l é s ügye rendeztetik; olvasni csakis az újtestamen-
tomból lehet. I. 14.

(1745. aug. 6.) A városi tanács átadja a consistorium-
nak a z ü r i c h i s b e r n i ö s z t ö n d i j a k a d m i n i s t r á t i ó j á t, azon

*) Jegyzet. Ezen mutatóványban előforduló ö, ü be-
tűk ezen jegyü Ő Ű betűk helyett vannak szedve.

feltétel alatt, hogy mindkettőre a tanárok nevezzék ki az érdemeseket, ajánló levelet a consistorium jegyzője ad. I. 15.

(1745. október 29.) Kun István pápai tanár jelenti Imhoff Rudolf szándékát a biblia új kinyomtatása iránt s a specimen meg is küldi Domokos Mártonhoz. A tervezet megolvastatik; — arról hogy a Károli fordítás különböző kiadásai közül melyiket lenne legegyszerűbb lenyomatni: a papok és tanárok adjanak véleményét. I. 16.

(1746. febr. 18.) Töltési Ferencz főisk. szénior márt. 6-án a templomokban publicáltassék, de kötelezze magát, hogy a szent hivatalra lépés ha a helytartó tanácstól nem kapna utlevelet, akkor is a paphivatalra való készületre fordítja a kegyes adományokat. I. 19.

(1746. márcz. 18.) Kérdésbe tétetett, hogy ha a publicus praeceptorok egy végbe két órát tanítanak, mit tanítsanak a privátus praeceptorok? Csak magyarul-e a catechesist, arithmetiát, magyar levélírást, vagy valami deáksgot is? Valami módon uniformitást kell eszközölni a kétféle praeceptor munkálkodása közt. I. 21.

(1747. márcz. 3.) Amely feleleteket concipiált tiszt. esperes Szódi István uram valamely Philaetus Timotheus scriptor vádaskodó levelére az Osterwald „Romlottság kutfejei“ kibocsátásának dolgában, publice elolvastattanak, approbáltattanak s Zilahra Zoványi püspökhöz elküldettek. I. 21. (Szó szerint irtam ki e pontot, mivel az itt előadott irodalmi ügy még tisztázást kíván.)

(1747. május 9.) Kovács György a tanács propositiójából külföldi útjára úgy az egyház, mint a főiskola pénztárából 90—90 frtnyi kölcsönt kap. I. 27.

(1747. június 30.) „A Bernai beneficium Hatvani István uramnak a Tigrumi pedig Viszlai István uramnak conferáltatik.“ Az ajánló levelek a másnapi postával elküldettek.

(Hatvani kezével) „N. B. Hatvani István egyik beneficiumra sem ment, hanem esztendeig az Erasmianum collegiumban volt Basiliában, azután pedig ott nem tetszván az felette szük táplálás a Praepositus fősvénysége miatt, maga pénzén élt tovább esztendőnél ugyanott.“

(Hunyadi Ferencz kezével*) „Ezt nem volt volna szabad ide irni Tiszt. Hatvani uramnak.“ I. 27.

(1748. jan. 2.) A felséges kir. helytartó tanácstól d. dto. 12. Decz. 1747. emittáltatott egy parancsolat a T. N. Tanácshoz, hogy a Miskolczi Ferencz és Szárászi Ferencz által kiadott „Palatina Catechesisnek mind a nyomdában, mind pedig a compactoroknál található minden exemplarjait confiscálja, úgy mint a mely a pápista vallást mind a misemondásban, mind pedig a képek tiszteletében bálványimádással vádolja.“ E rendeletet a tanács a konzisztóriumban felolvastatván, határozatott, hogy főkurátor ural és a többi urakkal közöltessék e dolog, mivel „nemcsak ezen várost és ecclát, hanem egyszersmind az egész Refta Ecclát nézi.“ Különben addig is „Tiszteletes uraimék tegyék papirosra, valamit ad defensionem et Historiam istius Catechismi található.“ I. 21.

*) Mind Hatvani, mind Hunyadi consist. jegyző volt, azért állott módjokban a közlött érdekes megjegyzéseket a jegyzőkönyvbe bevezetni. Később ismét találkoztunk szintén Hatvaninak egy ily kedélyes nota benejével.

(1748. jan. 7.) Tanács és Communitás megegyezett, hogy a káté konfiskálása mindaddig halasztassék, „mig a Fels. Asszonynak nem repraesentáltatik, hogy az ily symbolicus könyv mind bel-, mind külföldi Ekkleziáknál több mint egy század óta in usu vagyon. És hogy e végre és más instántiákra nézve is mennél hamarabb expediáltassanak Deputátusok a fels. Udvarhoz“ E határozatot magáévá teszi a konzisztórium is. I. 31.

(1748. márcz. 15.) Varjas Csákvári István szénior kapja a tigrumi stipendium első vacantiáját. I. 31.

(1748. szept. 7.) Minthogy a mostani Collegium-beli ifjúság a felebbvaló egynehány esztendőben gyűltorium legatumokból nem participált, most minden togatus 1—1 Rh. forintot kapjon a főiskola pénztárából. I. 23.

(1749. jan. 5.) Hatvani István megválasztott tanárnak ünnepélyes beigtatása jan. 17-re tétetik. I. 33.

(1749. aug. 22.) Csáji Márton tul a tiszai (most tiszáninneni) superintendens aug. 5-ről levelet irt Domokos Mártonhoz, melyben a tanács voxát kívánja a sárospataki collegium választandó főkurátorát illetőleg. E levél a konzisztóriumban felolvastatván, innen ily vélemény küldetik el; „bár a tiszántuli urak előttünk nem mind ismeretesek, ha Vay Ábrahám ur magát excusálná, inclinálna a consistorium Szathmári György urra“ I. 35.

(1749. október 10.) Vay Ábrahám és Patai Sámuel*) ide (Debreczenbe) érkezhén, consist. gyűlést tartottak; először is Vay a két felekezet részéről küldött deputatio s a felséghez beadott instantia eredményét**) s az actákat közlé; azután conferentiát tartott a Báji Patai Sámuel († 1749.) főgondnoki helyének betöltéséről több vármegyebeli coadjutorok levélbeli szavazatai felbontatván. De mivel a convocatus urak el nem érkeztek, várnak míg vagy levél által vagy személyesen eléendő számban lesznek jelen a (világi) urak.“ I. 37.

E két pont jellemzően bizonyítja Debreczen és Domokos Márton nagy tekintélyét s mutatja azon szoros összeköttetést, melyben akkor különösen a két tiszai egyházkerület egymással állott.

(1750. január 9.) Elővetetett Hatvani István memorialisa az ő kegyelmének elsőben ugyan „titulo honorarii“ conferáltatott 200 Rh. forint iránt, (de amelyből 49 frt 54 krt Bécsben a kollégium számára Baseltől hozott könyvek vecturájáért fizettettek Dömjén agens által); és annak utána „titulo subsidii“ ő kegyelme elébe Bécsbe küldött 20 arany iránt s kérdésbe jött, hogy mi engedtessek neki belőle? Határozatott: A 151 forint 6 kr, ugyan most „elengedődik,“ ugyan, hogy ha minden maradék nélkül halna meg H., könyvei, melyeket azon az összegben szerezhetett s melyeket most jelöljön is ki, a kollégium könyvtárának marad-

*) A meghalt főgondnok hasonnevű fia. II. Sámuelnek fia, Jósef, szintén főgondnok volt 1788—97.

**) E küldöttségről csak annyit tud Csuthy (152. lap.) hogy annak tagjai gr. Nádasdi Lipót kancellár által e szavakkal utasítottak el: „Ő felsége a királyné nem fogadhat el, de közséleg folyamodni tilalmaztatik is.“ Az egyházkerületi s konventi levéltárak bővebb felvilágosítást adhatnak ez ügyben.

janak. A 20 arany pedig most in suspensio marad, mely-
eránt is idővel ujabb jelentheti ő kegyelme magát.

(Hatvani kezével) Pro Memoria. Mivel itt spatium ma-
radott, ime pro memoria a posteritásnak feljegyzem 1-o A
151 frt és 6 kr. iránt semmi difficultás nem lehet, mert tiszt.
Szilágyi Sámuel uram d. 6. aug. 1747. ezt írja: „Kegyelmed
számára titulo honorarii gratuiti resolváltatott
200 Rh. forint, mely is kegyelmednek oda, ahova kívánni
fogja, fog transportáltatni? (Miért nem lehet az Ecclának
semmi difficultása, megláthatja abbul a memorialisombul,
melyet d. 9. Januarii a consistoriumnak beadtam.) Én ezt
nem kértem, sem senkinek róla obligatoriát nem adtam, s
nem is adok. Ebből 49 Rh. forintot et 54 krt. a Collegium
számára hozott könyvekért fizettem Agens Dömjén uram-
nak, és azt tiszt. Professor uraiméknak producáltam is,
hogy mit és mennyit fizettem. Mivel a Collégium ho-
zott könyveit Bécsben elvették, de mind egy
foliusig kiszabadítottam, egy holnapig kelle Bécsben lak-
nom; erre a költségre, és mig Debreczenbe lejöhöttem mense
Decembri (1748.) könnyen elmehetett az husz arany. Az én
bagasiám s magam idejövételére ugyis egy pénzt sem köl-
tött az Ecclesia. I. 50.

A jegyzőkönyvi pontból s Hatvaninak erre tett nem
minden keserűség nélküli megjegyzéséből láthatjuk, hogy
nem a legszebben járt el a nagytiszteletű konzistorium a
derék uj tanárral szemben. Talán már ekkor meg volt a „ha-
talmások“ s Hatvani közötti ellentét kezdete, mely neki ké-
sőbb oly sok keserű órát okozott. Annál fájdalmasabban
eshetetett pedig Hatvaninak a konzistorium különös eljá-
rása, mivel ugyanezen gyűlésben, nyomban a közlött pont
ntán ez a határozat hozatott:

(1750. január 16.) Amely száz forintokat kért
vala hajdan néhai b. e. Szilágyi Márton uram ő ke-
gyelme mostani Theologiae Professor Szilágyi Sámuel
ur akadémiai utára, interessével együtt elengedődnék;
ugy mindazon által, hogy azon 100 frtok az alumnus
deák-ifjak Cassájába restituáltassanak a szent Eccla
Capitálisának intereséből. A contractust pedig Szilágyi
Mihály, az alam. cassa perceptora, palam adja vissza a
jövő gyűlésen Szilágyinak. I. 50.

Tehát Szilágyinak a valóban kölcsön kért és vett
pénzt egyenesen elengedik, Hatvani 20 aranya pedig, melyet
a kollégium érdekében költött el, „in suspensio“ marad. Épen
nem méltányos eljárás; különösen egymás mellett.

Révész Kálmán.

(Vége köv.)

T Á R C Z A.

Részlet Firdúsi Sahnáméjának Zál és Rudábe czimü epizódjából.

Minócsehr talányokat adat Zálnak.

Magához hívá Zált a nagy Sehrijár
S elé több talányt — öt kiismerni — tár.
Gyűrűs sort ülének tudós bölcselők,
Komoly móbedek s Zál együtt ült velök.

Ki egyről, ki másról kikérdezgetik,
Titokszót, talányt szórt elé mindenik.
Az első — tanácsban, tudásban is az —
Igy ejté a kérdést: „Találd el mi az:
Tizenkét fa zöldell, sudár czédrusok,
Galyok karcsu, lombjok örök dalt susog.
Mind harmincz galyat hajt, magast, egyenest
S a galy mindig annyi, se több, sem kevesb!“
A másik pap így: „Két iramló lovat
Tudok, mindenik szép, nemes vérü vad,
Egyet vak-sötétszint, szurok habjaként,
A mást, tiszta, kristályfehér fényü mént.
Egymást folyton üzik, miólt' a világ,
S nem éri be egyik soha másikat!“

Meg más szóla: „Harmincz lovag száll amott,
A nagy sáh előtt, nézd, tovább vágatott.
Vigyázd jól, im egygyel kevesbült a szám,
De harminczra telt, mig megint számolám!“

Negyedszerre szólt egy: „Van egy dus mező
Virággal behintett, szines, zöldelő . . .
Jön egy szörnyü sarlós mogorván neki,
Kifent nagy kaszáját a rétnek veti.
Levág asszu kórót, virágot vegyest,
Könyörgőre sem hajt, akármennyit esd.“

Ötödik beszélt: „Két kevély ciprus áll
A tenger szivéből ki, órjás sudár.
E k e t t ő r e fészket raká egy madár,
Mely éjjel ha itt hált, korán a r r a száll,
A melyikről elszáll: legott hervad az,
A melyikre röppen: virul, illatoz.'
Az egyik fa így hát örökké ragyog;
A másik fa hervadt, virág- s szinhagyott!“

Hatodszorra kérdék: „Hegyes bércz felett
Magaslott egy órjás, szilárd épület;
S a bölcselkedő nép hagyá hajlokát,
A síkföldre jött, itt csinált büntanyát,
Emelt büszke várost a hold szarvaig,
Az ott szolga lett, itt kevély ur lakik.
Idővel feledték a biztos hazát . . .

„Ki gondolna rá is, ki ölné magát! ?
— De földindulás lön sebes-hirtelen,
A város bedőlt, tünt, miként por szelen.
A vész visszahajtá szivök most oda
A helyhez, mely áll és nem ing meg soha!“
Szakítsd Zál e szóknak fedő fátyolát
A bölcsék előtt; mondd, ha mit benne lát
A lelked; s ha éjét világgá teszed,
A föld rut porát is mosuszzá teszed.

Zál megfelel a móbedeknek.

Kevéssé bemélyedt a gondokba Zál,
De majd kart emelvén kívánt szónak áll.
Megoldá a nyelvét s szilárdul felett
A bölcs móbedeknek, betüt sem feledt:

„Tizenkét fa — mondád — virul; nagy, nyulánk,
Szegül mindre harmincz erős, karcsu ág.
— Tizenkétszer ujul egy évben a hold,
Rak ifju királyként a felhőkre trónt.

Havonként a harmincz napot fölled,
Ekép rendelé azt magas végezet.

Te két vers-futó mén felől mondod ezt:
Rohannak vadul, mint az Ader-Guseszp.
Sötét színben egy, más fehérben megyen,
Nyomon hajtva egymást örök versenyen.
Az éj és nap e két vetély-üzte mén,
Az égnek körutját ezek versenyén
Mérjük fel. Be egymást nem érik, pedig
Miként özet ebnáj, nyomon kergetik.

Te harmincz lovagról imént láttad, ott
A nagy sáh előtt el miként vágatott.
S a harmincz lovagból csak eltűnik egy,
Mig olvasva újból a harmincz kimegy.
— No lásd hát, az ujhoid ezenmód' kering
Világ istenének parancsa szerint.
Panasz-szót ne ejts rá, egy-egy éjt alig
Fogy el néha és már megint láttatik.

Vonom most hüvelyből a szó pengejét,
Mi volt két fa és egy madárról előbb.
A kosnak jegyétől el a mérlegig,
A nagy földet áldó világ s fény fedik.
S ha érinti a nap a hálnak jegyét,
Sötétség, homály rejt eget s földtekét.
— A két cziprus így hát az ég két fele,
Örömmek ma, majd meg borúnak helye.
A fentszárnyaló nap a szálló madár,
Mi aggályt emitt, ott reményt keltve jár.

A kőszirten épült szilárd palota
A fénylő menyország, a hitnek hona.
A síkföldi hely meg e vendég-szerály,
Mely itt kincs-, nyomor-, kéj- s keserv-telten áll.
Betud minden áldott lehelletvonást,
Ez táplál s e huz sirba szemlátomást.
De szél támad és jó a földindulás,
Nyomán kél a földön rivás, pusztulás.
E földön hagyunk kéjt, vagyont, bünt, sóhajt;
A kőszirtre térünk, a sors árja hajt.
Jön új nemzedék, — mit hagyánk, élvezi;
Nem örvend soká — hajh tovább kél ez is.
Imigy szabta isten ki még kezdeten;
Igy is lesz, e törvény avult nem leszen!
Kinek sirja halmán a jóhir viraszt,
Örökfény s dicsőség, mi kíséri azt.
A roszbán leledző, a rögzött, gonosz
Megisméri a jajt, mit végperce hoz.
Magas bár palotánk, Szaturnust verő,
Mi abból miénk? — egy darab szemfedő. —
Midőn majd sötétlő por és rög fedez,
Akármely hely is gyász s nyomor helye lesz.

A réthez jövök már s kaszáshoz, kinél
Könyör nincs, ki zöldet s avart nem kimél.
Ki kórót s virágot lecsapdos vegyest,
Könyörgőre nem hajt, akármennyit esd.
— Idő e kaszás; gyom vagyunk emberek,
Elődink, utódink s magunk is velek.
Hajolt aggot, ifjat, se kérd — sem vigyáz,
Ki törébe lép, rá esap e zord vadász.
Ilyen hajh! a sors és az élet maga!

Örök létre nem szült fiat még anya!
Egy ajtón belépünk, ki majd másikon;
A végzet fejünknel, — a végóra von! —

Persából: **Fiók Károly.**

Lapszemle.

Az országos középiskolai tanáregyesület Közlönye. 5-dik szám. Pirchala Imre „A tanügyi reform főtényezője a tanár“ című cikkében fejtegeti a tanárok tudományos és gyakorlati képzésének szükséges voltát, érintvén azt is, miről utána Köpesdy S. szól hosszabban: a próbaéves tanárjelöltek ügyét. — Köpesdy S. elég részletes tervet ad az ily tanárjelöltekre nézve, elmondván: mikép kellene őket a nagyobb középiskolák rendes tanárai mellé osztani s mint kellene történni a tanításba bevezetésöknek. Dr. Fináczy Ernő a „fegyelemtartás“-ról szólván, a tantárgy és különösebben a kérdezés általi fegyelmezést ajánlja. — Szutrély István „a háromszöglet alapvetéséhez“ közöl „néhány szó“-t. — Az „Irodalom“ rovatban Felméri L. ismerteti „Az angol paed. irodalom köréből“ Thring-nek „a tanítás elmélete és gyakorlatá“-ról szóló művét s Landon tanárnak az iskolai eljárás kézikönyvé“-t, kivált ennek a fegyelemtartásról és erkölcsi oktatásról szóló részét. — Tárgyalva találjuk továbbá Dr. Claus „Lehrbuch der Zoologie“-ját, Polgár Györgynek az új tanterv és ntasítások után készített „Görög nyelvkönyv“-ét, melynek fordítandó mondatai a Xenophon Kyropaideiajából vannak véve, de kitűzött feladatának nem felel meg, minthogy még egy rendszeres nyelvtan használatát teszi szükségessé. — A „Lapszemle“ a „Zeitschrift für Schulgeographie“-val foglalkozik, azután a „Monatsblatt des liber. Schulvereins Rheinlands und Westfalens“ cikkeivel, melyekben a középiskolák egyes hibái vannak fejtegetve s ellenök alkalmas szér ajánlva. Így a játékok elhanyagolásának okát a játék-terek elvevésében keresi s ezek visszaadását gondolja újra felélesztésökre leghasznosabbnak; a felsőbb osztályosok korhelykedései ellen azt ajánlja, hogy vigyék el nyilvános kertekbe, mulatságokba a fiúkat is, mint a leányokat elviszik stb. A szakok szerint csoportosított „programm-értekezések“ után a „Közoktatási Szemle“ az elsass-lotharingai középiskolai szabályrendeletet közli.

Magyar Tanügy. 1. (decemberi) füzet. Beöthy Zsolt a régi szokás s Kreon király parancsa ellenére fitestvérét eltemető Antigone és a férje parancsa ellenére jobbágyait eltemető Bosnyák Zsófia jellemének és tettének hasonló és különböző vonásait tárgyalja. — Váró Ferencz az erdélyi reformátusok középiskoláiról szól. — Pirchala Imre arra az esetre, ha a latin nyelvből csak egy dolgozat lesz készítenő az érettségi vizsgálatokon, a magyar-latin dolgozatot ajánlja. — Verédy K. a tanító teendőit körvonalozza az isk. és közegészségügy érdekében. — Dr. Darvai Móricz Comenius életét és működését ismerteti Laurie edinburghi tanár műve után, felhasználva Dezső Lajosnak Com. magyarországi szereplését tárgyazó értekezését is. — Az „Irodalom“ Koltai Virgil Stiliztikáját, Szulik József irodalomtörténeti kézikönyvét (melyet Háhn Adolf nagyon csekély értékű és önállóságú műnek tüntet fel; de róla szólván, egy igen

könnyen félreérthető nyilatkozatot is tesz, midőn a „nemzeti szellem“-et, a „hazafias érzés“-t ifjainkra károsnak mondja) ismerteti, végül Varga Ottó „Előszó-félé“-t közöl Vezérfonal a világtörténelemhez című munkájához. — Medveczky Frigyes „A semineriumok feladata az egyetemen“ című hosszú cikkében a budapesti egyetem mellett különböző szakbeli semináriumok felállítását sürgeti.

2. füzet. Legelől Szily Kálmán rektori beszéde áll, melyet a müegyetem 1883. november 25-diki ünnepélyén mondott el „Müegyetemünk elhelyezésének kérdése 1836-tól 1882-ig“ cím alatt. — Váró Ferencz folytatja az erdélyi reformátusok középiskolái ismertetését, az autonomiáról szóló első cikk után most „a kollégium“-ról és „a rendtartásról“ szólván. — Ezután Dr. Kapossy Lucian tesz megjegyzéseket az orsz. közokt. tanácsnak az érettségi vizsgálatra vonatkozó javaslatára. — Sebesztha Károly „A csoportosító tanmenet és elemi oktatásunk“ cz. cikkében a tanítás mostani módja helyett természetesebbet ajánl a szemléltetés alapján tanítás s a tárgyak czélszerűbb csoportosítása által. — Laukó Albert a földrajznak a reáliskola felsőbb osztályaiban való tanításáról szól. — Az „Irodalom“-ban Hunfalvy János egyetemes földrajzának déli Európáról szóló I. kötetét ismerteti György Aladár, dr. Roth Samu „A növénytan alapvonalai“ kézikönyvét, dr. Bartsch Samu, a Cserny Károly és Dávid István Latin stilusgyakorlatait Malmosi Károly. — Badics F. a Dengi J. stilisztikáját és gyakorló könyvét bírálja, a Mocnik-Klamarik-fele „Geometriá“-nak Wagner Alajostól átdolgozott harmadik kiadását Suppan Vilmos, — a Gőöz József magyar nyelvtanát Volf György. — A „Közoktatási Szemle“ a következő cikkeket közli: „Az iskola a németországi geographusok III. nagygyűlésén s az azzal egybekötött földrajzi kiállításon“ Berecz Antaltól. — „A technikai főiskolák látogatottsága Németországban és Svájcban,“ — „A középiskolák reformja Elzászban.“

Közoktatás. Hogy lapszemlénk aránylag sok tért ne foglaljon el, lehetőleg röviden adjuk e folyóirat utolsó 6 számának tartalmát.

A múlt év végén megjelent számokon keresztül folytatva a 48-dikban bevégzi Csomár István a Simonyi Magyar nyelvtana első részének bírálatát, s a jelen évi 2. számban a hangtanét, a 3-dikban a szótanét folytatja. Ezen kívül:

A 46. szám Thewrewk Árpád „Önkényes-e vagy önkéntes,“ Gyujtó Bélának A magyar neveléstörténelmi irodalom cz. cikke II. részét s Rákossy Sándor „Egy kis nyelvészkedés“-ét közli, mely utolsóban a többek közt szörszálhasogató észrevételek olvashatók a kíván és óhajj igék közti különbségről, a nyelv történelmével és az általános szokással tökéletesen ellenkező fejtegetések az-uk-ük személynagról. — A 47. szám egy cikket közöl Nagy Istvántól arról, hogy „Szükséges-e egy második orsz. polg. isk. tanító-egylet.“ — A 48. számban a Dr. Gyulay Béla „Visszapillantás“-át, Veritasnak az „önkéntes“ szó helyesírásáról szóló véleményét (mely szerint az önkénytes alakat tartja helyesnek) találjuk. — Az 1884-diki 1. szám. Dr. Lutter N. előcikke után Thewrewk Árpád „önként-e vagy önkényt?“ cikkét közli, mely a Veritas magyarozatát helytelennek modja ki. — Hlatky Miklós „A legujabb reáliskolai tanterv javaslat“-hoz szól. — Bánfi János a második polg. isk. tanító-egyesületnek már többször felmerült kér-

désében nyilatkozik. — Megemlékezik e szám a ref. egyetemes tanügyi bizottságnak legutóbbi debreczeni gyűléséről is a Prot. Közlöny után, szerkesztőnek egy kissé éles megjegyzésével arról, hogy tanügyi bizottságunk néhol több heti órát fogadott el, mint a miniszteri tanterv. Ezért emlegeti aztán a szerkesztő az „iskoladüh“-t s várja az abból származó szellemi és testi betegségeket! — A 2-ik és 3-ik számban Dr. Dékány Rafael ír „Reáliskoláink küzdelme és vereségé“-ről. — A 2-ikban van még Bukó Kálmán cikke „Az oláh gimnázium ügye,“ abból az alkalomból, hogy a kormány Karánsebesen oláh gymnasiumot állit. — Dr. Gyulay Béla szintén az orsz. polg. isk. tanító-egyesületről szól „Még egy szó“-t. — A 3. számban Veritas válaszol Thewrewk Árpádnak az önkénytes szó kérdésében.

A „Zeitschrift für die öster. Gymnasien“ 1883. évi 5-dik füzete ismertet 3 kisebb közleményt, melyek nagyrészen a tanuló ifjúság tulterhelésére vonatkoznak; mint időszerű és eléggé fontos kérdést szellőztető értekezésnek adjuk rövid tartalmát.

Az 1-ső közlemény írója azon tényből, hogy a tantárgyak számát már tovább redukálni nem lehet, a nélkül, hogy az általános képzés csorbát ne szenvedjen: az egyes tantárgyakból a legszükségesebbek kiválasztását tartja czélszerűnek. — Leginkább kikél a házi dolgozatok nagy száma ellen s e tekintetben kívánja, hogy legfeljebb a nyelvek kivételével minden egyéb tananyag az iskolában dolgoztassék fel, sőt a nyelvtanításnál is kárhoztatja némely tanító azon eljárását, hogy tanítványaitól a legelső osztálytól kezdve az egyes leczkéknek szók felkeresése stb. által való önálló praeparatioját követeli. — Egy speczialis esetet említve, segíthetni vél a tanulók tulterhelésén az által, hogy a tanítást az eddigi szokással ellentétben „a közelebb fekvő, könnyebb francia nyelvvel“ kezdené, sem mint „a távolabb álló, latin nyelvvel.“

Ez utóbbira vonatkozólag a mi helyzetünk a kérdés illetően felfogását nem engedi meg, mert nyelvünk sem a francziával, sem a latinval nem áll semmiféle rokonságban, s épen ezért, ha a német, francia és latin közt kell választanunk, a formális tekintetben bevégzett, szerkezetében szigorú és teljes latin nyelvnek kell az elsőséget adnunk, de minden esetre fontos kérdés marad, vajjon a gymnasium kitűzött célját nem hatóságosan mozditanánk-e elő akkor, ha a latin nyelvet csak az anyanyelvnek grammatikailag alapos megtanítása után, pl. a II. vagy III. osztályban kezdenénk?

A 2-dik közlemény szerzője ép úgy harczol valamennyi genus szabálynak és minden kivételének észnélküli bema-goltatása, mint az idegen idiomok gyakran éktelen elferdítése ellen. Az emlékezet anyagát az alsóbb osztályokban tetemesen redukálni kívánja, mert a tisztán mechanikai képesség fejlesztése az önálló gondolkodás rovására történhet. De tulságba esett szerző akkor, midőn a házi dolgozatot kivétel nélkül, irgalmatlanul kiküszöbölte, bármily szépen fejtegesse is, hogy az ujonnan megkezdett tananyagot mindjárt az iskolában kell kellőleg begyakoroltatni, míg az, állandó ismétlés által a tanító kezei közt, biztos sajátja nem lesz a tanulóknak. Végre hangsúlyozza, hogy az írónak kell a nyelvtanítás magvát képezni, tehát azokat, mint „kritika-grammatikai citromot“ eldobni nem szabad.

A 3-dik, „A nyelvtanításnak meg kell fordulni“ című értekezés írója hadat izen a nyelvészeknek, mint a kik a tani-

tás terén állandó csendháborítók és a tulajdonképeni tulterhelők. Sőt annyira megy e balvéleményben, hogy — egyesek hibáit mindig az összességre róván fel — magát a classicismust is megtámadja. A házi dolgozatokat „a hibák férgei költőfészkének, tanító és tanulóra egyaránt országos csapásnak” nevezi, melyek „kétszeres és háromszoros bűnök az ifjuság ellen.” — Végre pártolja a görög betűknek iskolai használatra a latinnal való pótolását.

Láthatjuk e rövid ismertetésből is, hogy a németek nem annyira külsőségekben, mint óraszám-maximum stb., hanem mélyebben fekvő okokban, a tanrendszerben és tanítóban keresik a tulterhelés okát. S ha ez irányban indítjuk meg a vizsgálatot, vajjon nem inkább egyenesíthetünk-e egy kicsit azon az arany középuton, mely az általános képzéshez megkívántató minden tantárgy és mégis azok minimuma közt csak eszményben egyenes, de megtestesülésében mindig görbe!

Különfélék.

A iskola levegője köztudomás szerint a nagyszámu tanulók lélekzése következtében tetemesen megromlik, a mennyeiben egyrészt éltető, elemét az oxygént a tüdő elvonja tőle, másrészt mind az egészségre, mind az élő szervezetre ártalmas hatásva szén-savat választ ki, mely folyton keveredvén a külső levegővel, azt a szintén mindig fejlődő apró szerves anyagokkal együtt fokként fertőzteti. Az élet fentartására szolgáló ezen oxygén pótlását már sokféleképp kísérlettek meg, s legújabbán is az ugynevezett amerikai ozongeneratorral, melylyel az elfogyasztott oxygén ozon (tulajdonságaiban megváltozott oxygén) alakjában volna pótolható, minthogy azonban, bár ezen gáz erős oxydáló hatása által még a levegőben lévő apró szerves anyagokat is megsemmisíti, — de a lélekző szervekre is izgatólag hat, így vele több kárt tehetünk, mint hasznot. Az iskola romlott levegőjének megújítására csak a szellőztetés szolgálhat; ez biztosan használ és nem árt. (Term. tud. közl. 1883. 171. szám.)

Fénytűnemény az égbolton. A November hó utolsó napjaiban feltűnt gyönyörű fénytűnemény sokféle magyarázatra és találgatásra adott alkalmat, különösen a lapok majd északi fénynek, majd állatövi fénynek stb. neveztek. Ez utóbbi, már csak azért is, mert a mi légköri viszonyaink mellett csak a tavaszi vagy őszi napéjegylenkor látható, teljesen ki van zárva; továbbá az éjszakai fény valamennyi eddigi megjelenésével a mágnes-tű zavargása volt összekötve, a mi a jelen esetben egyáltalában nem észleltetett, sőt a spektrumban az északi fény jellemző fényes vonalai sem voltak feltalálhatók, tehát ez a feltevés is okvetlenül elesik. A tűnemény okát csak is a föld légkörében lehet keresnünk; hogy az t. i. valami idegen anyag közbejöttével a nap sugarait ily sajtásos módon verte vissza s egyelőre alig nevezhetjük másként, mint esthajnali fénynek, annyival inkább, mert még a tudomány férfiai is korainak tartják az erre vonatkozó magyarázatokat. (Term. tud. közl. 1883. 172. és 1884. 173. szám.)

Klassikus német költeményeket, az iskola és család számára magyarázatokkal, ad ki Gothában a Perthes-féle könyvkereskedés, Dr. Keck K. H. szerkesztésében. A mint

olvassuk, Göthe, Schiller, Lessing, Klopstock stb. válogatott művei lesznek e gyűjteményben. Az első, Keck gymn. igazgatótól kiadott kötetben a Göthe „Hermann und Dorothea”-ja van, tájékoztató bevezetéssel s nagy számu jegyzetekkel. Mellékletül Schlegelnek a Göthe költéséről mondott itélete s Humboldt Vilmosnak egy művéből ide vágó kivonatok vannak közölve. Reméljük, hogy e gyűjtemény a mi iskoláinkba is bejut s megkönnyítvén növendékeinknek a legkiválóbb német költemények olvasását, talán meg is szeretteti majd velök.

A napokban kaptuk meg a pozsonyi királyi akadémia személyzeti létszáma és tanrendéről az 1883^{3/4}. tanév 2-dik felére szóló kimutatást. Ezt annyiban találjuk kiválóbban érdekesnek, mert ez akadémián külön bölcsészeti tanfolyam is van felállítva s rendszeritve s „azoknak, kik a középiskolai tanári képesítést is elnyerni óhajtják, az 1883. XXX. t. cz. intézkedései s a nagyméltóságú vallás és közoktatási magyar királyi miniszteriumnak 1883. évi augusztus hó 10-én 19,598. szám alatt kelt rendelete értelmében azon szakmáknál, melyekre ezen tanfolyamnál tanszékek rendszeritve vannak, nevezetesen a magyar-, a classikai- és a német nyelvészetnél s a történelemnél az itt eltöltött évek a középiskolai tanári vizsgálatnál teljesen beszámíttatnak. És a mennyeiben végre az 1883^{3/4}. tanévtől kezdve, a nevelés- és oktatástanra és ezek történelmére vonatkozó előadások tartása is elrendeltetett, e tanárjelöltek a középiskolai tanárvizsgálathoz megkívántató paedagogiai tanulmányozást is végezhetik e tanfolyamon.”

Előadatik pedig egy tanár által e félévben „a hazai tanügy jelen állapota” hetenkint 1 órán. — A philosophiából egy tanár által 3 különböző czim, het. 6 órán. — A magyar irodalom és nyelvészet köréből egy tanár által 2 czim, het. 6 órán. — A római történet és görög régiségtan het. 4 órán. Ugyanazon tanár által német irodalom történet het. 2 órán. — Történet, 2 czim alatt, egy tanár által, het. 6 órán. — Történelem előtti kor, egy magántanár által, het. 2 órán. — Tehát 5 fő tantárgy, 4 rendes tanár által, hetenkint 19 órán s ezenkívül még egy magántanár ad hetenkint 2 órát.

Tudjuk, mily fontos ránk reformátusokra nézve a tanárképzés. S ha már annyira nem tudunk is jutni, hogy egy tanárképző intézetet állítsunk valamelyik főiskolánknál; nem volna felesleges gondolkozni róla, nem nyerhetnénk-e mi is olyanforma kedvezményt tanítványaink számára, a minőben a pozsonyi akadémia növendékei részesülnek? Hiszen p. o. a debreczeni főiskolában folyvást előad a magyar irod. tanára hetenkint 4 órán, a németé szinte 3 órán, a paedagogiaé szinte három; a classika literaturából is van 2—3 óra, a philosophiából 8 vagy 10, ezenkívül több tanszék van olyan, mely tulajdonképen akadémiai előadások tartására állana fen valójában; úgy hogy mi a bölcséleti tanfolyamon könnyen 30—35 heti órai előadást tarthatnánk, s ilyenforma kedvezmény kinyerésével mennyit használhatnánk tanári pályára készülő ifjainknak is, iskoláinknak is!

Ismételve kérjük azokat, kiknek e dolgról határozni joguk és kötelességük, méltassék figyelmükre az itt érintetteket.

A szerkesztésért felelős: **B. Gy.**